

Als je wint, heb je vrienden

Een verkenning van de pre-electorale aantrekkelijkheid van politieke partijen aan de hand van de verspreiding van verkiezingsmemoranda van belangengroepen

Tom Schamp en Nicolas Bouteca¹

ABSTRACT: Winning makes you popular. Exploring the pre-electoral attractiveness of political parties with the use of electoral memoranda of interest groups

In this paper we look at the way in which a wide range of interest groups have tried to influence political parties in Flanders. In order to test both aspects of the historic-institutional perspective and the rational choice perspective on party-group relations, we have analyzed the dissemination of in total 1 569 memoranda by 616 interest groups over the six represented Flemish political parties in the 2013-2014 election year. We find that interest groups are very selective in the distribution of their memoranda to the different parties. Traditional parties seem more popular than new parties and political effectiveness seems to be the driver behind the selectivity of the large majority of the interest groups studied in this paper.

KEYWORDS: political parties, interest groups, election memoranda, rational choice, political effectiveness

1. Inleiding

Politieke partijen spelen in de vertegenwoordigende democratieën onmiskenbaar een centrale rol (Dalton, Farrell, McAllister, 2011; De Prins, 2011; Ostrogorski, 1902), maar het politieke speelveld wordt eveneens bezet door een brede waaier van belangengroepen, bewegingen en organisaties die de ruimte tussen de staat en de burger bevolken (Thomas, 2001). Sommige groepen willen wegeen op het beleid, maar zonder aan de verkiezingen deel te nemen (Binderkrantz, 2015, 121, 130-131). Om het beleid te beïnvloeden kijken ze onder andere naar politieke partijen (Allern, 2006), die in de huidige Westerse vertegenwoordigende parlementaire

democratie algemeen erkend worden als de machtigste actoren in de politieke besluitvorming (Dewachter, 1981, 1992; Hindess, 1989).

Wetgevende verkiezingen zijn de hoogmis voor een vertegenwoordigende parlementaire democratie. Uit recent onderzoek bleek dat ook in Vlaanderen in de periode voorafgaand aan een stembusslag een brede waaier van belangengroepen de programma's van partijen tracht te beïnvloeden (Schamp, 2016c, 2017a, 2017b). Die groepen doen dat onder andere door hen in de aanloop naar verkiezingen informatie toe te sturen in de vorm van verkiezingsmemoranda (Schamp, 2016b). In deze bijdrage gaan we na hoe de interactie tussen belangengroepen en partijen verloopt aan de hand van de Vlaamse case, meer bepaald in de periode voorafgaand aan de samenvallende deelstatelijke, federale en Europese verkiezingen van 25 mei 2014, en op basis van de verspreiding van de memoranda over de zes politieke partijen die toen zetelden (CD&V, Sp.a, Open VLD, N-VA, Groen en Vlaams Belang).

Met deze studie willen we een bijdrage leveren aan het onderzoek naar de relaties tussen partijen en belangengroepen, die traditioneel vanuit verschillende theoretische benaderingen worden bestudeerd. We selecteerden drie kaders die ons handvatten reiken om binnen de complexe werkelijkheid van de partij-belangengroepenrelaties na te gaan hoe partijen en belangengroepen zich inhoudelijk, operationeel en strategisch tot elkaar verhouden. Volgens de normatieve theorie zijn partijen vanuit democratisch oogpunt moreel 'verplicht' om te rade te gaan bij belangengroepen wanneer ze hun programma schrijven. Ze doen dat in eerste instantie bij de groepen en organisaties die het dichtst bij de partij (werking, ideologie, achterban) staan en waarmee een gedeelde identiteit ontstaat. De historisch-institutionele visie, die deels aansluit en overlapt met de normatieve benadering, benadrukt dat de historische banden een rol spelen in de contacten tussen beide politieke actoren. Het rationele-keuzemodel, dat eveneens een overlap vertoont met de beide andere benaderingen, bekijkt de samenwerking vooral als een gevolg van een objectiveerbare kosten-batenanalyse (Allern, 2006, 2010).

Zoals we in de paragrafen hierna verduidelijken vanuit deze theorie, als we partij-belangengroepenrelaties door deze drie brillen bekijken, zijn er verschillen te verwachten tussen de partijen, zowel in oriëntatie naar bepaalde soorten groepen als in nabijheid en bereik. Zo kunnen we veronderstellen dat niet bij alle partijen even druk gesolliciteerd zal worden, en dat niet alle belangengroepen en middenveldorganisaties op dezelfde wijze contacten, relaties en banden aanknopen en in stand houden met alle partijen. Verschillen in maatschappelijke nabijheid, ideologische openheid en organisatorische vervlechting tussen partijen en belangengroepen doen vermoeden dat de ene partij 'populairder' of 'interessanter' zal zijn dan de andere. In deze bijdrage staat het concept politieke effectiviteit centraal als variabele die de aantrekkelijkheid van partijen bepaalt.

Om de aantrekkelijkheid van partijen te bestuderen, kijken we in deze bijdrage uitsluitend naar de mate waarin de Vlaamse politieke partijen in het verkiezings-

jaar 2013-2014 verkiezingsmemoranda kregen doorgestuurd van de belangengroepen die in Vlaanderen actief zijn. Daarmee werpen we een blik op een relatief onontgonnen aspect binnen het onderzoek naar de relaties tussen politieke partijen en belangengroepen. In eerder onderzoek werd immers vooral de organisatorische overlap in beeld gebracht, onder andere de mate waarin partijen en belangengroepen dezelfde leden of achterban delen, het bestaan van gemeenschappelijke overlegorganen enzovoort (Allern et al. 2007; Allern, 2010; Rasmussen en Lindeboom, 2013). De ideologische aansluiting of overlap, waarvan op basis van de beleidsbeïnvloeding kan worden uitgegaan, is hoofdzakelijk onontgonnen terrein. Het electoraal-strategische belang en de beleidsrelevantie van pre-electorale informatie-uitwisseling als input voor het politieke systeem valt nochtans niet te onderschatten (Easton, 1965).

Een mogelijke verklaring voor de beperkte wetenschappelijke aandacht is dat het om relatief onzichtbare beïnvloedingsstrategieën gaat (Binderkrantz, 2004, 2008, 2015; Binderkrantz & Kroyer, 2012). Omdat de status noch de implicaties en impact van de verspreiding van verkiezingsmemoranda voldoende bekend zijn, willen we met deze studie een eerste bijdrage leveren aan de verkenning van de pre-electorale aandacht en beïnvloeding door een brede waaier van georganiseerde belangengroepen en middenveldorganisaties ten aanzien van de zes zetelende Vlaamse partijen.

In een eerst luik van dit artikel lichten we toe hoe de theorie kijkt naar de ideologische relatie tussen belangengroepen en partijen. Vervolgens gaan we in op de gebruikte data en methode. Daarna volgt de empirische analyse en de conclusie.

2. De studie van partij-belangengroepenrelaties door een multifocale bril

De relatie tussen belangengroepen en partijen is er een van wederzijdse afhankelijkheid. Niet alleen partijen hebben er belang bij om relaties met belangengroepen aan te knopen om de vinger aan de pols te houden van wat in de maatschappij leeft en om zich te bedienen van expertise op het terrein, ook belangengroepen die druk willen zetten op de politieke besluitvorming en het beleid kunnen niet aan politieke partijen voorbij. In de literatuur worden doorgaans drie theoretische lenzen gehanteerd om naar de relaties tussen partijen en belangengroepen te kijken en om het bestaan ervan te duiden: een normatieve, historische en rationele lens (Allern, 2010). Hieronder gaan we na wat die drie theoretische perspectieven ons kunnen leren over de verhoudingen tussen beide politieke actoren en spitsen we ons toe op die elementen die de verschillen in aantrekkelijkheid tussen partijen kunnen verklaren. De multifocaliteit wordt vervolgens vervat in een model dat de politieke

effectiviteit van partijen vooropstelt als bepalende factor in de partij-belangengroepencontacten ten gevolge van de verspreiding van de verkiezingsmemoranda.

De twee centrale onderzoeksvragen luiden als volgt:

Hoe was de pre-electorale aandacht vanuit het middenveld in het verkiezingsjaar 2013-2014 verdeeld over de zes vertegenwoordigde Vlaamse partijen? (= spreiding van de memoranda)

Kan de verdeling van de pre-electorale verkiezingsaandacht gekoppeld worden aan de politieke effectiviteit van politieke partijen? (= relevantie van de politieke effectiviteit van partijen)

2.1. *Normatief perspectief*

Een van de belangrijkste functies van politieke partijen en van hun mandatarissen is min of meer gedeelde maatschappelijke, economische en andere belangen vertegenwoordigen, bundelen en dus politiseren. Idealiter knopen politieke partijen relaties aan met vertegenwoordigers van de georganiseerde burgermaatschappij om het noodzakelijke evenwicht te bereiken tussen verdeeldheid (particularisme) en eenheid (algemeen belang). Partijen leggen hun oor te luister bij burgers en belangengroepen en kiezen welke verzuchtingen ze op de politieke agenda plaatsen (Devos & Steyvers, 2016, 301). Belangengroepen van hun kant zijn beter dan wie dan ook in staat om de brug te slaan tussen burger en politiek. Op die manier functioneren partijen als een soort poortwachter van het hele politieke systeem (Deschouwer, 1987). De belangenaggregatie- en articulatie veronderstelt wel dat partijen in contact treden en informatie uitwisselen met zoveel mogelijk maatschappelijk relevante politieke actoren, inclusief bewegingen, verenigingen, belangengroepen, drukingsgroepen en middenveldorganisaties, zelfs individuele experts of opinie-makers. Die opstelling vraagt een ideologische openheid van partijen.

Politieke partijen hebben binnen deze lezing van de normatieve theorie dus een min of meer morele of democratische 'plicht' om een inhoudelijke link te leggen tussen degenen die regeren en degenen die geregeerd worden (Lawson, 1980, 3). Op die manier wordt vermeden dat bepaalde elites de bovenhand halen ten koste van de soevereiniteit van het volk (Schattschneider, 1960). Volgens de normatieve benadering onderhouden politieke partijen idealiter relaties met een zo breed mogelijke waaier van belangengroepen, niet alleen omdat het 'nu eenmaal zo hoort', maar vooral omdat in een pluralistische maatschappij vooral de belangengroepen zelf in staat zijn om de link tussen de bevolking en de politieke elite te versterken (Dahl, 1971 [1973]; Rasmussen, Carroll, Lowery, 2016). Volgens de normatieve visie op partij-belangengroepenrelaties is de ideologische flexibiliteit van partijen

groot onder meer omdat het bestaansrecht, het voortbestaan en het overleven van politieke partijen als politieke vertegenwoordigende organisaties voor een belangrijk deel afhangen van “[...] their ability to fulfil the democratic normative expectations” (Allern, 2010, 93).

Een aantal van de bovenstaande uitgangspunten is evenwel voor kritiek vatbaar, onder meer vanuit de historisch-institutionele- en rationele-keuzeperspectieven. Een te grote ideologische flexibiliteit kan volgens Volkens en Klingemann nefast zijn voor de reputatie van partijen (Volkens & Klingeman, 2002), waardoor ze de historische achterban potentieel verwart en verdeelt of waardoor spanningen aan de top van de partij kunnen ontstaan. Daarom zullen politieke partijen net zoals de meeste andere organisaties vrij behoudsgezind handelen en ageren: “They are reluctant to ideological change” (Terriere, 2017, 4). Dat strategische partijkeuzes deels de manifestatie zijn van beslissingen uit het verleden is met name deels te wijten aan het onvermogen van partijen om het gemeenschappelijke belang te definiëren en van de voorkeur om de historische achterban niet uit het oog te verliezen. Daardoor ontstaat padafhankelijkheid die de basis vormt van specifieke onderscheidende en segmenterende partij-identiteiten, ideologische verkokering en verankering van partij-belangengroepenrelaties (Mueller, 1997).

2.2. *Historisch-institutioneel perspectief*

Volgens de historisch-institutionele visie gaan partijen geen relaties aan met belangengroepen omdat ze ‘moeten’, maar zijn die relaties historisch gegroeid en blijven ze in vele gevallen ook om welbepaalde redenen voortbestaan (Duverger, 1951 [1958], 1967 [1966], 1972). Historische banden (bijvoorbeeld op basis van klasse, geloofsovertuiging) of een traditionele bezetting van bepaalde beleidsthema’s door partijen en geprivilegieerde maatschappelijke groepen gaven onder andere in België vorm aan een zekere politisering van het middenveld en wekken ook vandaag om die reden nog een wederzijds gevoel van erkenning, verantwoording en afhankelijkheid op bij de betrokken partijen en die belangengroepen (Allern, 2010, 95). Zo blijven in Vlaanderen de socialistische vakbond ABVV en de sociaaldemocratische partij Sp.a steevast naar elkaar kijken omdat ze zich historisch verbonden voelen met elkaar. Hoe sterker een partij haar identiteit ontleent aan bepaalde groepen en organisaties, hoe moeilijker het is om de band ermee te lossen (zie onder andere Verge, 2013). Ook bij de christendemocraten is de partij-identiteit nog steeds heel sterk geënt op de traditionele banden met de standenorganisaties (Dejaeghere, 2005; Schamp, 2015). Omgekeerd, bij de Vlaamse liberalen verklaart het gebrek aan gedeelde partij-identiteit dat de bevriende neven- en zuilorganisaties (namelijk de vakbond en de mutualiteit) reeds in het begin van de jaren zeventig

van de vorige eeuw uit het partijbureau verdwenen, waardoor de partij een nog meer ‘wendbare structuur’ kreeg (Bouteca, 2015).

Naast de verzuiling, waarvan de impact ook vandaag nog voelbaar is op niveau van de politieke netwerking van de drie traditionele Vlaamse bestuurspartijen CD&V, Sp.a en Open VLD (Schamp, 2016c, 2017a, 2017b), zorgde ook het naoorlogse neocorporatistische overlegmodel dat typisch is voor België ervoor dat de banden tussen belangengroepen en partijen sterk bleven (Bosscher et al., 1988; Schmitter, 1979; Van Waarden, 1980; Verhallen, Fernhout & Visser 1980). Het neocorporatisme voorzag immers in de structurele betrokkenheid bij de politieke besluitvorming van een relatief kleine maar machtige groep van maatschappelijk representatieve en politiek relevante maatschappelijke en economische belangengroepen (Van den Brande, 1995).²

Andere maatschappelijke en partijpolitieke processen verzwakten dan weer de traditionele structurele banden tussen beide politieke spelers, waardoor de perceptie groeide dat de afstand toenam tussen de traditionele massapartijen en het middenveld dat steeds complexer werd (Mair, 1994). De klassen- en levensbeschouwelijke breuklijnen die de smeerolie waren geweest tussen vakbonden en geloofsgroepen enerzijds en partijen anderzijds, zwakten sinds de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw sterk af. Zo maakte de inrichting van de naoorlogse welvaart- en verzorgingsstaat de klassenbreuklijn minder relevant. De secularisering van de maatschappij pacificeerde dan weer de levensbeschouwelijke breuklijn (Clark & Lipset, 1991; Clark, Lipset & Rempel, 1993; Evans, 1999; Jansen, 2011; Lijphart, 1971; Lipset, 1964; Lorwin, 1966; Oesch, 2008; Rose & McAllister, 1986; Van der Waal et al., 2007). In de plaats kwam de postmaterialistische breuklijn (Inglehart, 1971, 1977), die nieuwe maatschappelijke denkbeelden en wereldvisies introduceerde en resulteerde in de opkomst van tal van nieuwe naoorlogse partijpolitieke initiatieven die minder hechte banden met belangengroepen onderhielden.

Behoudens enkele uitzonderingen³ volgden de *new politics* partijen overwegend een smallere ideologische lijn, waardoor ze minder kiezers en belangengroepen aanspraken (Kitschelt, 1988, 1989, 1995, 2006; Kriesi, 2010; Poguntke, 1993, 2002, 2005; Zald, 1990). Ook bij de traditionele massa- en zuilpartijen verzwakte de band met de belangengroepen waaruit men in de 19e eeuw gegroeid was, onder meer omdat een aantal geprivilegieerde groepen steeds mee hun eigen belangen verdedigden en dus steeds minder onder de vlag van politieke partijen gingen varen (Mair, 2000).

De combinatie van zowel defensieve electorale strategieën die beoogden om de traditionele achterban te behouden (zoals katholieken/vrijzinnigen, boeren/arbeiders/patroons/zelfstandigen, ...) en offensieve strategieën die beoogden om nieuwe kiezerssegmenten aan te boren (Koole, 1990) noopte zowel linkse als rechtse partijen om de ideologische posities te verruimen, waardoor de electorale bandbreedte verruimde (cf. catch-allisering (Kirchheimer, 1966, 1969 [1954]; Krouwel, 1999, 2003)). Bovendien schoven partijen zo goed als helemaal door van de samenleving naar de staat (Blyth, 2005; Katz & Mair, 1995; Pedersen, 2004;

Pelizzo, 2003). Een belangrijke katalysator voor het kartelliseringsproces was de wetgeving op de overheidsfinanciering van politieke partijen. Door die overheidsfinanciering werden partijen ook in Vlaanderen sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw zowel voor de financiering van hun werking als voor de ondersteuning van hun interne en externe representativiteit (cf. mandaten, parlementaire vertegenwoordiging, executieve macht) (Blyth, 2005; Katz & Mair, 1995, 1997; Pelizzo, 2003)⁴ financieel en operationeel onafhankelijk van hun klassieke achterban, leden(bijdragen) en traditionele neven- of zuilorganisaties (van Biezen, 2004, 2008). Daartegenover stond wel de ultieme afhankelijkheid van een goede verkiezingscore en de uitdaging om die te realiseren in een steeds gefragmenteerder politiek landschap, met alle bestuursonzekerheid van dien.

De zichtbare integratie van de gevestigde partijen in de staat betekende evenwel niet dat ze minder aantrekkelijk werden voor de georganiseerde maatschappelijke groepen, wel in tegendeel. Partijen bleven immers de beleidsbakens uitzetten en behielden voldoende kanalen om georganiseerd overleg mogelijk te maken met hun traditionele nevenorganisaties (Allern, Aylott & Christiansen, 2007; Bone, 1958; Mair, 1992; Padgett, 1991; Przeworski & Sprague, 1988; Sauger, 2004; Schamp, 2016c, 2017a, 2017b). De inhoudelijke of programmatische bedreiging die uitging van de nieuwe gespecialiseerde niche- of programmapartijen had bovendien ook elders in Europa en ver daarbuiten een lager dan verwachte impact op de complexiteit van partijsystemen en bij uitbreiding op de machtspositie van de meer generalistische centrumpartijen (Van de Wardt, 2017). Partijen passen dus regelmatig hun programma aan om tegemoet te komen aan de noden die vanuit de veranderende maatschappij opborrelen (Budge, 1994; Mair, 1994), maar eveneens in functie van de politisering van de belangen door de opkomst of het electoraal succes van *new politics* partijen. Beide strategieën wijzen op een electoraal-strategische ideologische flexibilisering van alle traditionele partijen, maar onderzoek toonde aan dat de rechtse partijen ideologisch flexibeler zijn dan de linkse partijen, omdat die laatste meer beleidsgedreven zouden zijn, omdat linkse partijen sterkere banden zouden ontwikkelen met diverse nevenorganisaties (zoals de vakbonden, de mutualiteiten enzovoort, bijvoorbeeld in het kader van de Gemeenschappelijke Socialistische Actie), en omdat de partijleden van linkse partijen te grote ideologische sprongen zouden afremmen – ook al hangt die flexibiliteit voor een deel af van de historische context (bijvoorbeeld de aanwezigheid van een economische crisis) (Bouteca, 2015). In Vlaanderen kan hetzelfde gesteld worden over de christendemocratische partij, die om dezelfde redenen een grotere stabiele poel aan kiezers heeft dan de liberale partij.

Aansluitend op de bevinding dat de strategisch-electorale keuzes van de traditionele partijen de overlevingskansen van de nieuwe partijen mee bepalen (Meguid, 2005), had de inkapselingsstrategie van de nieuwe waarden door de *dominant survivors* in de jaren zeventig tot negentig van de vorige eeuw vooral tot gevolg dat de meerderheid van de initiatieven van de *emerging challengers* ofwel weer opgedoekt werd of

wel na een proces van kartelvorming door de traditionele partijen werd opgeslokt (zie onder meer Budge, Robertson & Hearl, 1987). In Vlaanderen ontsprong sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw nog geen handvol politiek relevante naoorlogse niche- of programmapartijen die dodendans, waardoor er momenteel slechts zes vertegenwoordigde partijen zijn (Schamp, 2014; Schamp & Devos, 2013; Schamp & Devos, 2012).⁵

Bovenstaande historisch-institutionele visie leidt tot een eerste werkhypothese:

De traditioneel maatschappelijk, politiek en bestuurlijk sterkst geïntegreerde partijen, namelijk CD&V, Sp.a en Open VLD, krijgen samen relatief meer aandacht van belangengroepen dan de naoorlogse (niet-verzuilde) nieuwe of new politics partijen.

2.3. *Rationele-keuzeperspectief*

Omdat de normatieve en historisch-institutionele visie slechts een gedeelte van de werkelijkheid vatten, worden ze aangevuld met een rationele-keuzeperspectief op de relatie partij-belangengroepen.

Volgens de rationele-keuzetheorie, die hoofdzakelijk als een economische theorie werd ontwikkeld, zijn agenten winst maximaliserende actoren die beslissingen nemen op basis van een wel overwogen kosten-batenanalyse (cf. Downs 1975 in Hindess 1989, 44). Ook al is er op de keper beschouwd waarschijnlijk minder rationeel gedrag aanwezig in het politieke besluitvormingsdenken van de *homo politicus* dan in het economische marktdenken van de *homo economicus* (Grumm, 1973, 7), om de wederzijdse informatieafhankelijkheid en -uitwisseling te bestuderen, lijkt de rationele-keuzebenadering bijzonder geschikt. Zowel voor partijen als voor belangengroepen is het rationeel om met elkaar relaties aan te gaan en binnen die relaties de informatieoverdracht en -uitwisseling op die manier te organiseren dat de transactiekosten onderling zo laag mogelijk blijven en die met andere partijen zo hoog mogelijk worden gehouden. De wijze waarop partij-belangengroepenrelaties en -banden ontstaan, sluit dus aan bij Downs' model dat de kiezersvoorkeuren verklaart aan de hand van ideologische proximateit of aansluiting (Downs, 1957a, 1957b). Net zoals partijen met een bredere ideologische scope en bereik meer kiezers aanspreken, spreken ze ook meer belangengroepen aan.

Vanuit het perspectief van de partijen

Voor partijen spelen vooral ideologische, instrumentele en electorale motieven. De belangengroepen waaruit partijen ontstonden en de diverse bevriende zuilorganisaties fungeerden lange tijd als een soort van electorale levensverzekering. Bovendien

ondersteunden sommige grote groepen de partijorganisatie financieel en operationeel. Soms ging dat via overlappende lidmaatschappen waarbij leden van de belangengroep ook automatisch lid waren van de partij. Maar zelfs zonder dat automatisme kunnen de nevenorganisaties van partijen beschouwd worden als belangrijke electorale reservoirs. Ondanks het feit dat de band tussen zuilorganisaties en partijen verslapt is, blijven bevriende belangengroepen belangrijke stemmenleveranciers. Om die reden zullen partijen dan ook geneigd zijn om goede relaties met hen te onderhouden. Maar ook de uitwisseling van personeel en financiële ondersteuning kunnen politieke partijen helpen om hun vertegenwoordigende rol uit te oefenen.

Vanuit beleidsmatig oogpunt spelen belangengroepen om twee redenen een belangrijke rol voor partijen. Ten eerste zijn de middelenbronnen waarover partijen beschikken om hun programmatische functie te vervullen schaars. Partijen kunnen de inhoudelijk input uit het middenveld goed gebruiken. Omdat die afhankelijkheid evenwel niet zonder gevaar is voor de handelingsvrijheid van partijen staan partijelites vooral open voor de meer vrijblijvende *non-partisan* en *low-transaction costs based* vormen van beleidsbeïnvloeding dan voor vormen die het primaat van de politiek bedreigen (Katz, 1990; Poguntke, 2005; Rasmussen & Reher, 2016). Er is evenwel nog een tweede beleidsmatig voordeel verbonden aan een strikte relatie met belangengroepen. Sterke banden tussen partijen en belangengroepen – onder andere met de geïncorporeerde groepen zoals vakbonden, de werkgeversorganisaties, de federaties enzovoort – vertalen zich immers gemakkelijker in beleid (Allern & Bale, 2017). Maar van zodra de uitwisseling (van materiële en immateriële goederen) stopt “[...] then each partner’s cost-benefit calculation of the relationship will change, and one or both [c]ould lose interest in an institutionalized relationship” (Allern, Aylott & Christiansen, 2007, 612). Met andere woorden, als relaties een negatieve impact kunnen hebben voor het partijbelang of de beleidssamenwerking tussen partijen bedreigen, dan zal op basis van louter rationele afwegingen de rekening om de banden af te zwakken en eventueel door te knippen snel gemaakt zijn (Binderkrantz, 2004).

Deze kosten-batenafweging bij politieke partijen bepaalt mee de wijze waarop belangengroepen en middenveldorganisaties partijen benaderen en hen verkiezingsinformatie doorsturen, maar evenzeer de wijze waarop partijen die informatie behartigen, bestuderen en desgevallend integreren in hun verkiezingsprogramma’s. Uit onderzoek blijkt alvast dat zowel linkse, rechtse en centrumpartijen trachten in te spelen op de maatschappelijke veranderingen en hun partijprogramma’s aanpassen aan de steeds veranderende maatschappelijke, economische en politieke realiteit (Volkens, 2002).

Vanuit het perspectief van de belangengroepen

Vanuit het perspectief van de politiek geëngageerde belangengroepen is effectieve beleidsbeïnvloeding het ultieme streefdoel (Hacker & Pierson, 2014). Al kan be-

leidsbeïnvloeding perfect indirect (bijvoorbeeld via de media, acties, campagnes), door rechtstreeks contact te leggen met partijen hopen belangengroepen te kunnen wegen op de programmakeuzes van die partijen en dus op het beleid (Binderkrantz, 2003, 2004, 2008; Binderkrantz & Kroyer, 2012; Farrer, 2012; Potters, 1996; Pritoni, 2014).

De keuze van belangengroepen zal dan ook vooral liggen op die partijen die een zekere politieke effectiviteit vertonen, dat wil zeggen het vermogen om coalities af te sluiten en om gekozen beleidsdoelen ook effectief uit te voeren (Weber, 1947, 1978). Of zoals Otjes en Rasmussen (2015, 99) concluderen: “[...] interest groups should be particularly keen to establish close relations with powerful parties. [...] [Therefore] we can also expect ‘power considerations’ to play a role for collaboration at the party level.”

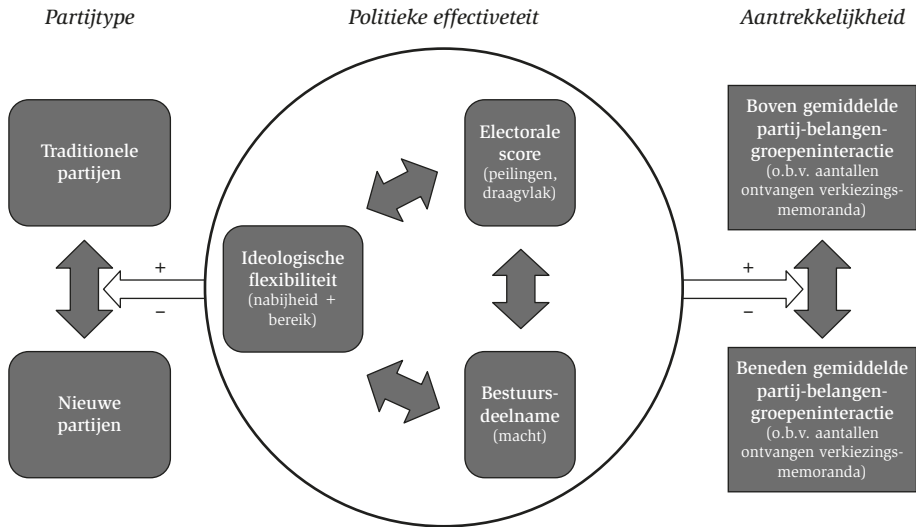
Daarnaast kijken belangengroepen vanzelfsprekend ook naar andere dan de grootste partijen of de regeringspartijen alleen. Belangengroepen berekenen hun beïnvloedingsopties op basis van tal van parameters. Zo wordt ook nagegaan welke partijen binnen de arena van het parlement welke beleidskeuzes promoten.

2.4. *Onderzoeksmodel*

Dit gezegd zijnde, de perceptie dat bepaalde partijen potentieel politiek effectiever zijn dan andere ontstaat bij belangengroepen met name op basis van de bestuurstraditie van een partij, de electorale verwachtingen van een partij en de ideologische centrumpositie die partijen innemen. Die drie elementen zullen als een mentale shortcut dienen om de ene partij aantrekkelijker te vinden dan de andere. De redenering ligt relatief voor de hand in de eerste twee gevallen: van partijen die al aan veel regeringen hebben deelgenomen in het verleden en partijen waarvan verwacht wordt dat ze de verkiezingen zullen winnen, kan je een grotere beleids-effectiviteit verwachten dan van andere. De ideologische positie als shortcut ligt misschien iets minder voor de hand.

De inschatting van politieke effectiviteit via ideologische positie verloopt evenwel via het concept van centrumpartijen die een groter coalitiepotentieel hebben (Laver, 1990). Omgekeerd, partijen die zich op de ideologische uitersten positioneren, namelijk de radicaal-rechtse, extreemrechtse en rechts-populistische partijen en de (extreem)linkse thema- of programmapartijen zijn minder interessante en relevante partners voor belangengroepen om mee samen te werken met het oog op het beleidsbeïnvloeding (Carter, 2005; Dalton, 1994; Delwit, 2008; Heinisch, 2003; Kitschelt, 1995; Mudde, 2007), onder andere omdat hun vooruitzichten op verkiezingswinst of bestuursdeelname kleiner mogen worden ingeschat (dan de centrumpartijen).

ALS JE WINT, HEB JE VRIENDEN

FIGUUR 1. Onderzoeksmodel.

Op basis van de drie theoretische lenzen formuleren we drie hypothesen die elk een aspect belichten van de overkoepelende hypothese, namelijk dat de aandacht van belangengroepen en middenveldorganisaties vooral gericht is op de meest politiek effectieve partijen:

1. Traditionele bestuurderspartijen, dat zijn de drie traditionele massa- en zuilpartijen, zullen in totaal meer verkiezingsmemoranda ontvangen dan de nieuwe partijen, dat zijn traditioneel de oppositiepartijen.
2. Centruumpartijen zullen meer verkiezingsmemoranda toegestuurd krijgen dan partijen die zich op de ideologische extreme posities bevinden.
3. Partijen waarvan verwacht wordt dat ze een goed electoraal resultaat zullen neerzetten bij de volgende verkiezingen zullen meer verkiezingsmemoranda toegestuurd krijgen dan partijen waarvan verwacht wordt dat ze slecht zullen scoren.

3. Methode en data

De bovenstaande onderzoeksvragen zullen onderzocht worden aan de hand van één heel specifieke beïnvloedingsmethode, namelijk verkiezingsmemoranda versturen. Voor een brede waaier van georganiseerde belangengroepen en middenveldorganisaties in Vlaanderen konden we de globale verspreiding nagaan van de memoranda op basis van de inventarisatie van alle memoranda die naar de zes zetelende Vlaamse

partijen (CD&V, N-VA, Sp.a, Open VLD, Groen en Vlaams Belang)⁶ verstuurd werden in het verkiezingsjaar 2013-2014 (totale n observaties = 1 585). De inventarisatie van de memoranda gebeurde op niveau van de partijen: elk ontvangen memorandum werd geregistreerd. Voor dat onderzoek gebruikten we met andere woorden de lijsten van de ontvangen verkiezingsmemoranda, die alle partijen hebben bijgehouden (meestal gebeurde dat op niveau van de studiedienst). De populatie van belangengroepen en middenveldorganisaties in dit onderzoek omvat in totaal 616 unieke organisaties, waarvan minstens door één politieke partij minstens één memorandum werd geregistreerd.

Verkiezingsmemoranda zijn om meerdere redenen interessant om de inhoudelijke relatie tussen politieke partijen en belangengroepen te onderzoeken. Ten eerste toont een memorandum versturen een interesse in (de beïnvloeding van) een partij (Hacker & Pierson 2014, 650). Ook al is de aard van die memoranda in eerste instantie *non-partisan* en *niet dwingend* (in de zin van afdwingbaar) van aard, eens ontvangen (en gelezen) kunnen memoranda gezien worden als een feitelijke inhoudelijke bijdrage en dus als onverholen ‘steun’ aan een of meerdere partijen in een poging om de informatieasymmetrie op vlak van de talloze mogelijke beleidsopties op te heffen (= *partisanship*) (Binderkrantz, 2015). Memoranda worden door de Vlaamse partijen uitgebreid geregistreerd. Dat zegt iets over de erkenning van het middenveld als relevante politieke actor en over de afstand tussen (georganiseerde) burger(maatschappij) en de politiek (Allern & Verge, 2017; Luther & Deschouwer, 1999; Sundberg, 2003). Memoranda creëren minstens een opening – zij het geen garantie – voor samenwerking tussen partijen en belangengroepen (Hindess 1989, 69). Eerder onderzoek toonde evenwel aan dat verkiezingsmemoranda niet zelden een impact genereren (zie onder andere Schamp, 2017a), onder meer omdat ze in belangrijke mate de hoogste niveaus van de partij bereiken. In het onderzochte verkiezingsjaar werden memoranda het vaakst geadresseerd aan de partijvoorzitter, aan een minister of aan de studiedienst. Memoranda worden dan ook vaak in eerste instantie bestudeerd door medewerkers van de partijstudiediensten, de diensten van de partijvoorzitter, het nationaal hoofdkwartier, op het niveau van de fractieleiders, of de ministeriële kabinetten (Allern & Verge, 2017).⁷

Deze populatie belangengroepen en middenveldorganisaties omvat zowel traditionele sterk geïncorporeerde groepen (onder andere vakbonden, mutualiteiten, werkgeversorganisaties), semigeïncorporeerde (zoals ngo’s), als niet-traditionele en niet- tot weinig geïncorporeerde belangengroepen (onder andere zelfhulpgroepen, burgerbewegingen, expertisecentra) (Baroni et al., 2014).⁸

3.1. *Operationalisering van de centrale (onafhankelijke) variabelen*

In deze paragrafen operationaliseren we de centrale elementen uit het hierboven gepresenteerde onderzoeksmodel: we differentiëren op basis van de historiek van po-

litieke partijen, hun ideologische flexibiliteit, hun (verwachte) electorale sterkte en hun bestuursefficiëntie. Die operationalisering laat ons toe om binnen het kader van de op theorie gebaseerde basis- of werkhypothese (cf. supra) meer concrete *assumpties* te formuleren over de aantrekkelijkheid van de zes onderzochte partijen.

3.1.1. *Oude, traditionele versus nieuwe, naoorlogse partijen*

Wat oude en wat nieuwe partijen precies zijn, is bepalend voor de evaluatie van de stabiliteit, complexiteit en veranderlijkheid van partijsystemen en voor de werking van een vertegenwoordigende democratie (Barnea & Rahat, 2010). Op basis van de ontstaansgeschiedenis en de leeftijd differentiëren we tussen ‘klassieke of traditionele’ partijen (cf. traditionele *bestuurspartijen*) en de ‘nieuwe’ partijen (cf. traditionele oppositie- of *programmapartijen*) én dito traditionele of geïncorporeerde versus niet-traditionele of nieuwe belangenvertegenwoordigers (Rasmussen & Lindeboom, 2013; Schouteden et al., 2013). Op basis van de typologie van Barnea en Rahat (2010, 306) kunnen we stellen dat de verandering van partijnaam soms wel (bijvoorbeeld in het geval van de Volksunie, waarvan slechts een deel van de partijtop en achterban bij de Nieuw-Vlaamse Alliantie aansloot) maar vaak ook niet wijst op het ontstaan van een nieuwe partij (bijvoorbeeld de nieuwe CD&V, Sp.a en VLD dekken grosso modo wel dezelfde ideologische vlag, partijtop, leden en kiezers als de vroegere CVP, SP en PVV). Omdat de nieuwheid van partijen ook wordt bepaald door de topkandidaten bij verkiezingen, de beleidskeuzes in het verkiezingsprogramma, de formele organisatie van de partij (nieuwe statuten, nieuwe gebouwen) enzovoort (ibid.) omvat de hier bestudeerde categorie van de *nieuwe partijen* alle zetelende partijen die na 1950 zijn opgericht, dus Groen, N-VA en Vlaams Belang. CD&V, Sp.a en Open VLD vallen onder de noemer traditionele of *oude partijen*.

3.1.2. *Ideologische centrumpositie*

Omdat er een belangrijk onderscheid bestaat tussen de klassieke of oude, traditionele zuil- en massapartijen en de nieuwe, naoorlogse, niet-verzuilde *new politics* partijen, tussen bestuurs-, beleids- of regeringspartijen en niche- of programmapartijen (traditioneel in de oppositie) en tussen de centrumpartijen (vaak zijn dat de traditionele partijen) en de links en rechts van het centrum te situeren (nieuwe) partijen (Celis et al., 2015) veronderstelt onze eerste hypothese een verschil in de pre-electorale aandacht die de oude beleidspartijen versus de *new politics* programmapartijen verkrijgen van de belangengroepen en middenveldorganisaties – hier gemeten aan de hand van de ontvangen verkiezingsmemoranda.

Vanwege de tegenstelling tussen oude en nieuwe partijen werd de centrumpositie van partijen geoperationaliseerd aan de hand van de *Gal/Tan-score* uit de Chapel Hill onderzoeksdata voor de periode 1999-2014 (cf. annex 1: *Gal/Tan-score*) (Bakker et al., 2015; Polk et al., 2017).⁹

Rekening houdend met de electorale sterkte (cf. verkiezingsjaar 2009 en 2010) zijn CD&V en N-VA als *enige* partijen sinds de verkiezingen van 2003 consequent richting ‘het centrum’ opgeschoven. In het verkiezingsjaar 2013-2014 waren beide partijen daar ook te situeren (de *Gal/Tan-score* van CD&V in 2014 was 5,59 en respectievelijk 6,16 voor N-VA, die duidelijker minder sterk inzette op de *Tan-dimensie*). Ook Groen deed voor de verkiezingen van 2007 een belangrijke beweging richting centrum maar verwijderde zich nadien weer uit dat centrum. Er is voor Groen dus zeker sprake van ideologische flexibiliteit, maar die leidt niet consequent naar een centrumpositie op de *Gal/Tan-index*.

Voor de andere partijen zien we vooral een verwijdering uit het ideologische centrum.

Op basis van het criterium ideologische centrumpositie verwachten we dat CD&V en in tweede instantie N-VA (en in derde instantie de partij Groen) bovengemiddeld veel verkiezingsmemoranda ontvingen.

3.1.3. *Peilingsscore*

Een tweede factor die de politieke effectiviteit in een verkiezingsjaar mee bepaalt, is de perceptie van winst- of verlieskansen bij de eerstvolgende verkiezingen. Daarvoor gebruiken we de pre-electurale peilingen. Op basis van de peilingen in het verkiezingsjaar 2013-2014 waren de gedoodverfde winnaars van die verkiezingen N-VA (en CD&V) (zie annex 2 voor de tabel met de peilingsscores).¹⁰

Op basis van het criterium verwachte electorale sterkte verwachten we dat N-VA en in tweede instantie CD&V de grootste hap uit de totaliteit van verspreide verkiezingsmemoranda namen.

3.1.4. *Bestuursdeelname*

Bestuursdeelname wordt in bovenstaand model ook geoperationaliseerd aan de hand van enerzijds het aantal jaren in de regering op Vlaams en federaal niveau en anderzijds het aantal mandatarissen, ministers en staatssecretarissen. (zie onder meer Krouwel, 2003). De telling vanaf 1999 wordt ingegeven door het feit dat in dat verkiezingsjaar de samenstelling van de Vlaamse Regering voor de tweede maal

gebaseerd was op een rechtstreeks verkozen parlement en dat pas vanaf dan ook op Vlaams niveau een echte regeertraditie was opgebouwd. Bovendien is de Gal/Tan-score in de Chapel Hill databank pas bekend vanaf 1999.

Op basis van deze analyse was de uitgangspositie voor de verkiezingen van 2014 het meest voordelig en veelbelovend voor de traditionele bestuurspartij CD&V. Ook de electorale sterkte van de N-VA wordt sinds de Vlaamse regering Letermé I op een systematische wijze gevaloriseerd in regeringsdeelnames (zie annex 3 voor een overzicht van de regeringsdeelname).

Op basis van deze uitgangspositie verwachten we dat CD&V als traditionele bestuurspartij en in tweede instantie N-VA als nieuwe bestuurspartij bovengemiddeld veel pre-electorale verkiezingsaandacht wegkaapten en dus het grootste aandeel verkiezingsmemoranda ontvingen.

Samengevat, op basis van de drie dimensies van politieke effectiviteit verwachten we dat in het verkiezingsjaar 2013-2014 CD&V (bij de traditionele bestuurspartijen) en N-VA (bij de nieuwe bestuurspartij) het meest aandacht van de belangengroepen en middenveldorganisaties verkregen en dus ook het grootste aandeel verkiezingsmemoranda ontvangen hebben.

3.2. *Toetsing van de geldigheid van de assumpties*

Rekening houdend met de toegenomen onzekerheid die heerst over de verkiezingsuitslag (cf. polls en peilingen) en daardoor over de mogelijkheid tot bestuursdeelname (cf. coalitievorming) na vertegenwoordigende verkiezingen, bestaat het vermoeden dat een opportuniteitsvraagstuk opduikt bij alle actoren die relaties met partijen willen aankopen om het beleid te beïnvloeden, in casu de vele belangengroepen en organisaties die het Vlaamse middenveld rijk is. Dat opportuniteitsvraagstuk resulteert in een afweging om hun stem te laten horen bij zoveel mogelijk partijen en dus *aselectief* tewerk gaan bij de beïnvloeding van de programmatische functie van politieke partijen, of om helemaal geen actie te ondernemen (bijvoorbeeld vanwege de ambiguïteit van de politieke context), of om een gerichte beïnvloedingsactie naar een of meerdere partijen te beslissen. Enkel de laatste strategie leidt tot selectiviteit in de aandacht van het middenveld ten aanzien van de politieke partijen.

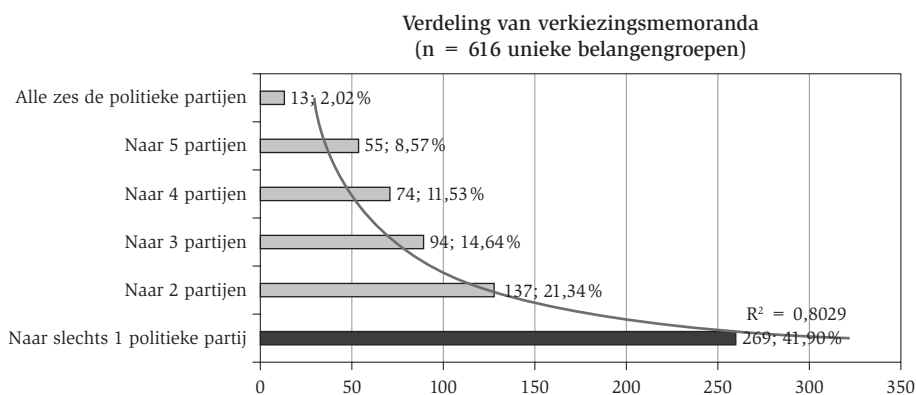
In de volgende paragrafen gaan we na in welke mate de verspreiding van de verkiezingsmemoranda al dan niet selectief gebeurde, wat ons dat leert over de aantrekkelijkheid van traditionele, oude versus nieuwe of *new politics* partijen en of die aantrekkelijkheid gelinkt kan worden aan de onderliggende dimensies van de politieke effectiviteit van partijen (namelijk ideologische flexibiliteit en centrumpositie, electorale gewicht en bestuursdeelnamecapaciteit).

3.2.1. Traditionele partijen versus new politics partijen

Een belangengroep stuurde gemiddeld genomen 2,5 memoranda uit (cijfers voor het verkiezingsjaar 2013-2014). In dat gemiddelde kunnen evenwel verschillende zaken zitten: een belangengroep kon er immers voor opteren om in het verkiezingsjaar meerdere memoranda te richten naar slechts één partij of slechts één memorandum naar meerdere partijen te versturen.

Figuur 2 maakt duidelijk dat belangengroepen verrassend selectief te werk gaan bij verkiezingsmemoranda versturen. Ongeveer 42 op 100 memoranda werden *slechts door één partij* ontvangen en 21 op 100 memoranda door slechts twee partijen. Met andere woorden, ruim 60% van alle ontvangen memoranda bereikt dus amper twee politieke partijen. Slechts in 2% van de gevallen ging het memorandum naar alle zes de partijen.

Dat zo weinig belangengroepen hun memorandum naar alle zes de partijen sturen, kan voor een heel belangrijk gedeelte verklaard worden door de bijzondere positie van Vlaams Belang die als extreemrechtse antisysteempartij via het cordon sanitaire grotendeels politiek gemarginaliseerd en daardoor bestuursonmachtig werd gemaakt. Amper 55 memoranda (8,5%) werden naar in totaal vijf partijen verstuurd, waarvan N-VA ze allemaal ontving, CD&V één niet, Groen 17 keer werd gepasseerd, Sp.a en Open VLD respectievelijk 21 en 23 keer over het hoofd werden gezien maar Vlaams Belang 41 keer werd genegeerd.¹¹

FIGUUR 2. De verdeling van de totaliteit aan ontvangen memoranda.

Tabel 1 geeft bovendien aan dat het overgrote deel van de memoranda bij dezelfde partijen terechtkomt, namelijk CD&V en N-VA. CD&V ontving in het verkiezingsjaar 2013-2014 van afgerond twee derde van alle geïdentificeerde belangengroepen minstens één keer het verkiezingsmemorandum; dat aandeel vertegenwoordigt

afgerond 30% van alle verstuurde verkiezingsmemoranda. N-VA vertoont een vergelijkbare score. Aan de andere kant van het spectrum staat Vlaams Belang, dat slechts van zes op honderd belangengroepen een memorandum ontving. Groen, Sp.a en Open VLD vormen een tussencategorie.

Een belangrijke bevinding is dat tegen die achtergrond van een fundamentele scheef verdeelde verspreiding van de pre-electorale aandacht vanuit het middenveld de traditionele (bestuurs)partijen, namelijk CD&V, Sp.a en Open VLD, samen amper een absolute meerderheid van de uitgestuurde verkiezingsmemoranda voor hun rekening nemen (namelijk 51,89% van alle geregistreerde memoranda).¹² Met andere woorden, de traditionele partijen staan *niet* significant dichter of verder van het middenveld dan de nieuwe partijen.

TABEL 1. De verdeling van de memoranda over de zes Vlaamse zetelende partijen.

<i>Totale n = 1 569 memoranda vanuit 616 belangengroepen verstuurd (in totaal 1 408 contacten)</i>	CD&V	Sp.a	Open VLD	N-VA	Groen	Vlaams Belang
Totaal aantal ontvangen memoranda (A)	492	187	158	451	231	94
Aandeel uit het totaal verspreide memoranda (100%)	30,50%	11,59%	9,80%	27,96%	14,32%	5,83%
Totaal aantal unieke belangengroepen (B)	401	170	150	391	209	87
Aandeel uit de totale omvang van unieke belangengroepen	66,06%	28,01%	24,71%	64,42%	34,43%	14,33%
Aandeel uit het totale aantal unieke belangengroepen (100%)	28,48%	12,07%	10,65%	27,77%	14,84%	6,18%
Meervoudige aandacht (A/B)*	1,23	1,10	1,05	1,15	1,11	1,08

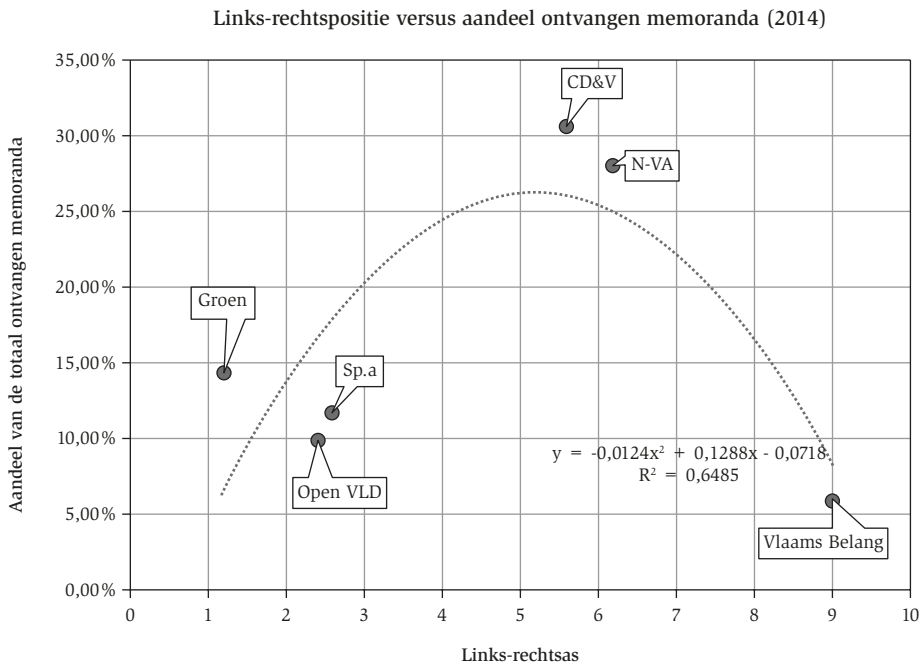
* Hoe hoger het aantal unieke belangengroepen, hoe hoger het aantal ontvangen memoranda bovenop het aantal dat we zouden verkrijgen mocht elke partij van elke groep slechts één memorandum ontvangen. CD&V bijvoorbeeld ontving opvallend vaker meerdere keren van dezelfde belangengroepen dezelfde informatie toegestuurd (zie: verhouding A/B in de bovenstaande tabel). Ook dit aspect onderstreept de aantrekkelijkheid van deze partij bij een specifieke groep van belangengroepen.

3.2.2. Doen politiek effectieve partijen het beter?

In de vorige paragraaf bleek de hypothese dat de drie traditionele partijen ‘samen’ een groter deel van de koek binnen haalden wel geldig maar allesbehalve overtuigend. In deze paragraaf onderzoeken we de samenhang tussen aantrekkelijkheid (gemeten aan de hand van het aantal ontvangen verkiezingsmemoranda) en de politieke effectiviteit van partijen (als onafhankelijke variabele).

3.2.2.1. Ideologische flexibiliteit en centrumpositie

Zoals bleek uit de bovenstaande grafieken getrokken op basis van de Chapel Hill data (1999-2014), hadden CD&V en N-VA zich in de aanloop naar de verkiezingen van 2014 het meest prominent in het ideologische centrum gepositioneerd. In theorie zouden ze daardoor interessantere partners zijn geworden voor de vele belangengroepen die het beleid wensen te beïnvloeden. Zoals onderstaande grafiek aangeeft, is de samenhang tussen de links-rechtspositie van de partijen en hun aantrekkelijkheid (gemeten aan de hand van het aandeel ontvangen memoranda uit het totale aantal verstuurde memoranda) significant ($R = .805$). De links-rechtspositie bleek voor de verkiezingen van 2014 met andere woorden een krachtige voorspeller van de aantrekkelijkheid van partijen voor belangengroepen en middenveldorganisaties die via hun memorandum de beleidskeuzes van partijen wensten te beïnvloeden. Concreet betekent dat dat centumpartijen aantrekkelijker waren dan ideologisch extremer gepositioneerde partijen.

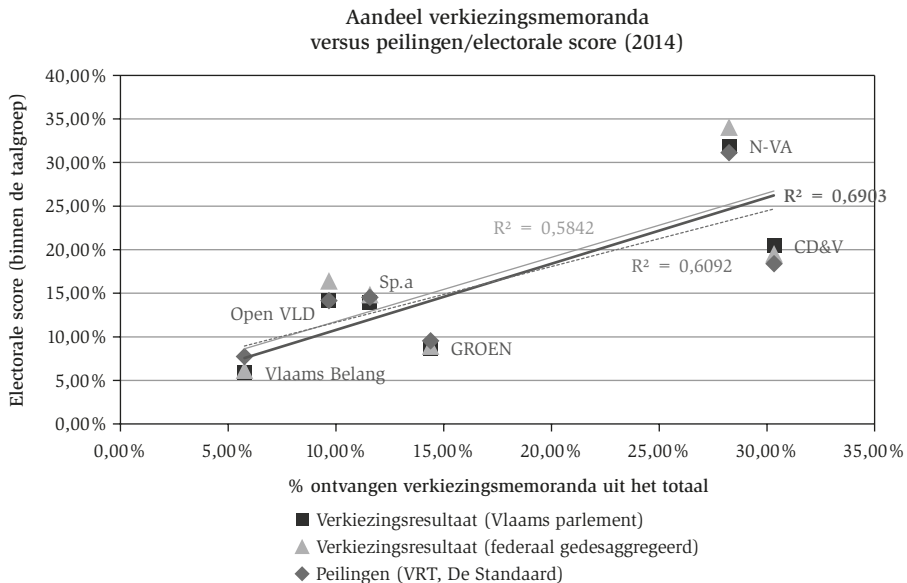
Noot bij de interpretatie van de X-as: 0 = uiterst links; 5 = centrum en 10 = uiterst rechts.

FIGUUR 3. Correlatie tussen centrumpositie en aantrekkelijkheid van partijen.

3.2.2.2. *Electoral peilingssterkte*

Wat de verwachte positieve samenhang met bestuursdeelname van partijen betreft, is vooral de (inschatting van) deelname aan het toekomstig bestuur op basis van peilingen mee bepalend voor de pre-electorale aantrekkelijkheid van partijen.

In de opiniepeilingen stond N-VA op vrij eenzame hoogte en voerde CD&V het peloton aan. In verhouding tot de gemiddelde peilingsscore ontvingen CD&V en Groen te veel memoranda (respectievelijk +12% en +5%). Sp.a ontving te weinig memoranda, net zoals N-VA (beide zo'n 4,5%). Open VLD ontving 3% en Vlaams Belang 2% te weinig memoranda in vergelijking met de peilingsscore. Niettegenstaande die kleine afwijkingen is de algehele samenhang tussen de prognoses, de electorale score en de relatieve aandacht van het middenveld gemeten aan de hand van de verspreiding van de verkiezingsmemoranda opmerkelijk groot.

FIGUUR 4. **Samenhang tussen electorale verwachting of score en het aandeel ontvangen memoranda uit het totaal.**

3.2.2.3. *Bestuursdeelname*

Wat de effectieve bestuursdeelname betreft, is het duidelijk dat Vlaams Belang geen relevant curriculum kan voorleggen en Groen slechts in heel beperkte mate. De drie traditionele partijen daarentegen tonen de grootste bestuursdeelname-effectiviteit. Van de regionale regering Leterme I (2004-2007) tot aan de vooravond

van de samenvallende verkiezingen van 25 mei 2014 bleken CD&V en in mindere mate Open VLD op vlak van bestuursdeelname evenwel de meest effectieve partijen in Vlaanderen. Voor het Vlaamse niveau was ook N-VA in diezelfde periode onmiskenbaar een politiek relevante speler. De samenhang tussen de meest recente regeringsdeelname en de relatieve aandelen van partijen in het totaal van alle verstuurdde memoranda is groot ($R = .483$). Binnen de algemene samenhang valt de bovengemiddelde score (lees: 'aantrekkelijkheid') van CD&V op. Het aantal ministerposten (regeringsdeelnames) correleert positief met de aandacht die partijen vanuit het middenveld verkregen.

Samengevat, de studie van de verdeling van de verkiezingsmemoranda in het verkiezingsjaar 2013-2014 laat toe om de 'selectiviteit' die belangengroepen massaal aan de dag legden te koppelen aan de vastgestelde *politieke effectiviteit* van partijen, waarbij ideologische flexibiliteit en electorale sterkte de sterkste samenhang met de verdeling van de pre-electorale verkiezingsaandacht vertonen.

4. Conclusie: In het midden van het bed zweet men het meest

Het bovenstaande onderzoek heeft aangetoond dat het gros van de belangengroepen en middenveldorganisaties selectief te werk gegaan is in hun poging om via het versturen van verkiezingsmemoranda de beleidskeuzes en –programma's van de zes vertegenwoordigde Vlaamse partijen te beïnvloeden. De algemene aanvaarde electoraal-strategische roldefinitie die op belangengroepen en middenveldorganisaties kleeft, namelijk om de politieke besluitvorming maximaal te beïnvloeden en dus in de praktijk zoveel mogelijk politieke partijen van een verkiezingsmemorandum te bedienen, wordt door de feiten tegengesproken: selectiviteit regeert. Zelfs bij een relatief eenvoudige, vrijblijvende en tijds- noch kostenintensieve actie als een verkiezingsmemorandum opmaken (vaak gaat het slechts om één A4-tje dat meer weg heeft van een flyer dan van een eisenbundel) en versturen,¹³ lijkt de overgrote meerderheid van de belangengroepen specifiek te *targetten* naar één of twee politieke partijen en die partijen zelfs meerdere keren aan te schrijven.

De selectiviteit in deze heel specifieke formele beïnvloeding van de programmatische functie van partijen is een eerste heel bijzondere vaststelling. De vraag stelde zich dan ook of en hoe ze begrepen moet worden?

1. Er is sprake van *een bijzonder opvallende selectieve aandacht* van een brede waaier van meer dan 600 unieke belangengroepen en middenveldorganisaties ten aanzien van de zes Vlaamse zetelende politieke partijen
2. De selectiviteit blijkt *allesbehalve in het voordeel van alle traditionele massa- en zuilpartijen*.

3. De selectiviteit kan heel duidelijk worden *gelinkt aan de politieke effectiviteit van partijen*, in het bijzonder aan een positionering richting het ideologische centrum en de verwachte electorale sterkte, twee kenmerken die sterk positief correleren met de aandacht die partijen krijgen. Voor de regeringsdeelname is de relatie relatief zwakker.

Een belangrijk deel van de selectiviteit valt dus te linken aan electoraal-strategische en politiek opportunistische beweegredenen, met name het (verwachte) electorale succes van partijen. Bovendien bleek uit de bestudeerde samenhang met de verkregen pre-electorale aandacht dat ook de ideologische positionering van de partijen een relevante parameter blijkt. Partijen die zich ideologisch op de links-rechtsas naar het centrum toe bewogen of daar aan de vooravond van de verkiezingen van mei 2014 te situeren waren, ontvingen overduidelijk meer memoranda.

Het gezonde pragmatisme dat het gros van de onderzochte belangengroepen in Vlaanderen in het verkiezingsjaar 2013-2014 aan de dag legde, verklaart niet alleen waarom de traditionele bestuurspartijen samen en de centrumpartijen in het bijzonder de meeste aandacht vanuit het middenveld verkregen (wat op zich geen bijzondere vaststelling is), maar daarnaast ook waarom naast CD&V (als centrum-, oude volks- en traditionele bestuurspartij) ook N-VA (als nieuwe volks- en bestuurspartij) enorme ladingen verkiezingsmemoranda ontving. Voor N-VA is dat opmerkelijk, want de partijtop liet zich meermaals kritisch uit ten aanzien van de politisering van het middenveld en profileerde zich historisch als grote tegenstander van het traditionele (verzuilde) middenveld. Buiten dat centrum (CD&V en N-VA zijn samen goed voor circa 58% van alle memoranda) verkreeg de linkervleugel (Groen en Sp.a samen) slechts 26% van de aandacht en Open VLD en Vlaams Belang op rechts samen slechts 16%.

Voor de these dat CD&V en N-VA de centrumpartijen in Vlaanderen zijn, vinden we bovendien ondersteuning in de uitkomst van de socialenetwerkanalyse voor de distributie van de verkiezingsmemoranda over de zes Vlaamse partijen (cf. annex 6 voor een detailbespreking).

Een deel van de verklaring van de aantrekkelijkheid van N-VA zit ipso facto in de recent pijlsnel toegenomen politieke macht van de partij, zowel op beleids- als op bestuursvlak. De politieke effectiviteit van N-VA is dan ook niet enkel het gevolg van de stijgende aantallen verkozenen en ministers en het prominent aanwezige partijhoofdkwartier, ze is ook het gevolg van de fors toegenomen lokale verankering van de partij sinds de lokale verkiezingen van 2012 en de partijontwikkeling (professionalisering) die er het gevolg van was (cf. annex 4: organisatiedikte van de partijen; het aantal afdelingen en leden bereikte het hoogste peil ooit sinds het ontstaan van de partij in 2001). En met die lokale verankering nam ook de lokale verantwoordelijkheid en zichtbaarheid ten aanzien van de vele honderden (vrijwilligers)verenigingen, bewegingen, organisaties en andere toe. Uit de aandacht

die de partij vanuit het georganiseerde middenveld verkreeg, blijkt dat N-VA haar politieke legitimiteit gedurende het voorbije decennium heeft weten te verzilveren in een maatschappelijke legitimiteit.

Ten aanzien van Vlaams Belang, bezwaard door een cordon sanitaire, bestaat in het algemeen een torenhoge weerstand vanuit de politiek en de media, maar – zo blijkt uit onze data over distributie van de verkiezingsmemoranda – ook vanuit het brede middenveld. Een mogelijke verklaring is dat de combinatie van een extreemrechtse partij-identiteit, een relatief lage interne partijdemocratie en de sterke interne focus of oriëntatie resulteert in een afgeschermd toegang van een beperkt aantal ideologisch aansluitende groepen en een grote afstand van het georganiseerde maatschappelijke weefsel. Als extreemrechtse Vlaams-nationalisten al actief op zoek gingen naar input van buitenaf, dan was dat in hoofdzaak bij ideologisch gelijkgestemde groepen in binnen- en buitenland (onder andere regionalistische bewegingen) (Schamp, 2016c, 2017a, 2017b). Maar ook de traditioneel anticorporatistische en antizuulhouding van Vlaams Belang, waardoor de partij vaak het label antisysteempartij wordt opgekleefd, met een uitgesproken preferentie voor groepen en organisaties die de Vlaamse zaak dienen (bijvoorbeeld een Vlaamse vakbond, een Vlaams ziekenfonds, ...), liggen onmiskenbaar aan de basis van de grote afstand met de bredere georganiseerde maatschappij. Andere mogelijke verklaringen zijn de dalende partijaanhang, zowel het dalende ledenaantal (circa 5 000 leden minder in de periode 2009-2014) als de electorale neergang die eveneens sinds 2009 was ingezet (Schamp, 2016a), en het feit dat N-VA als meer gematigde Vlaams-nationalistische partij een meer realistisch Vlaams-nationalistisch alternatief voor Vlaams Belang-kiezers aandiende.

Vlaams Belang staat niet enkel ideologisch haaks op Groen (want Groen verdedigt het unitaire België, vormt met de Franstalige fractie Ecolo één nationale fractie in het federale en de Brusselse parlementen), beide partijen zijn ook elkaars tegenpolen op vlak van organisatieontwikkeling en -cultuur, bijvoorbeeld op vlak van ledenaantallen en op vlak van ‘grassroots’ oriëntatie, interne democratie en inspraak in de partijbesluitvorming (Schamp, 2016a). Die tegenstelling op vlak van openheid naar het maatschappijbrede middenveld vertaalt zich onmiskenbaar in de perceptie van (on)toegankelijkheid en dus in de interactiviteit met een al dan niet brede waaier van middenveldorganisaties, in casu ten voordele van Groen.

Dat de Vlaamse liberale partij haar politieke effectiviteit niet op dezelfde wijze verzilverde als bijvoorbeeld N-VA of de andere traditionele bestuurspartijen kan vermoedelijk onder andere toegeschreven worden aan de nazinding van een te negatieve vertaling van Guy Verhofstadts oproep uit de jaren negentig van de vorige eeuw om de verzuilde en neocorporatistische politieke besluitvorming (cf. de achterkamertjespolitiek) terug te geven aan de politieke partijen, hun democratisch verkozen mandatarissen en waar mogelijk rechtstreeks aan de burgers (Verhofstadt, 1992). Net zoals N-VA erkent de ‘partij van de burger’ wel degelijk het

belang van een goed georganiseerd middenveld, maar de politieke besluitvorming moet in handen blijven van de politieke actoren (het primaat van de politiek), niet van niet-politieke actoren. Dat de partij minder open staat voor rechtstreekse beïnvloeding van buitenaf, straalt af op de relatief beperkte aandacht die ze in het verkiezingsjaar verkreeg vanuit het middenveld (want minder dan haar electorale score en haar ledenaandeel doet vermoeden).

Behalve het feit dat de ideologische flexibiliteit of herpositionering richting het centrum voor de Vlaamse sociaaldemocraten maar moeilijk aantoonbaar is (onder andere Bouteca, 2011), speelde vermoedelijk een gezonde dosis *realpolitik* en politiek opportunistische bij de belangengroepen in de keuze om de Sp.a in belangrijke mate letterlijk *links* te laten liggen. De sterke pre-electorale polarisering met N-VA, die komaf wilden maken met het socialistische bestuur (eerst in Antwerpen, daarna in Vlaanderen en indien mogelijk ook op federaal niveau) en dus de *getelefoneerde* onmogelijkheid om samen met de christendemocraten verder te besturen, inspireerde belangengroepen vermoedelijk om hun pijlen op de electorale sterkhouders, dus CD&V en wellicht ook N-VA, te richten. Bovendien deelt de Sp.a in de brokken van een socialisme dat sinds het neoliberalisme omarmde in de derde weg in Europa vooral in de verdrukking is geraakt, onder andere omdat het steeds moeilijker wordt om in een globaliserende, individualiserende, meer economisch-financiële dan sociaal-maatschappelijke wereld een coherent en wervend ‘sociaal’ verhaal te brengen – zelfs niet bij de vele sociale organisaties, verenigingen, belangengroepen uit het maatschappelijke midden. Geconfronteerd met die externe uitdagingen kwam in de aanloop naar de verkiezingen van 2013-2014 de meest impactvolle inbreng afgetekend van de partij-eigen neven- en zuilgebonden organisaties, in het bijzonder van de medestanders in de Socialistische Gemeenschappelijke Actie, namelijk vakbond(en) en de socialistische mutualiteit (Schamp, 2016c, 2017a, 2017b).

Bovenstaande beschouwingen plaatsen de objectief vaststelbare selectiviteit die het gros van de belangengroepen en middenveldorganisaties bij de verspreiding van hun memoranda hanteert in perspectief.

Tot slot, ook dit onderzoek heeft een aantal beperkingen. Een eerste bedenking betreft het centrale perspectief dat we bij deze studie hanteerden, namelijk het perspectief van de belangengroepen en de focus op de verdeling van de pre-electorale aandacht (gemeten op basis van de memoranda). Het idee van de ‘aantrekkelijkheid’ van partijen, als trigger voor de aandacht, stond daarbij centraal. Op basis daarvan kan de keuze om de aandacht op niveau van de partijen te onderzoeken zonder enig probleem worden gemotiveerd. Bijkomend, de inspanning op niveau van de groepen en organisaties uit de georganiseerde maatschappij onderzoeken, is in feite een praktisch onhaalbare opdracht. De perspectiefwissel die in onze bijdrage aan de orde is, is dan ook gejustifieerd. Maar, ondanks de brede waaier van belangengroepen, vertegenwoordigen die 616 groepen en organisaties helemaal

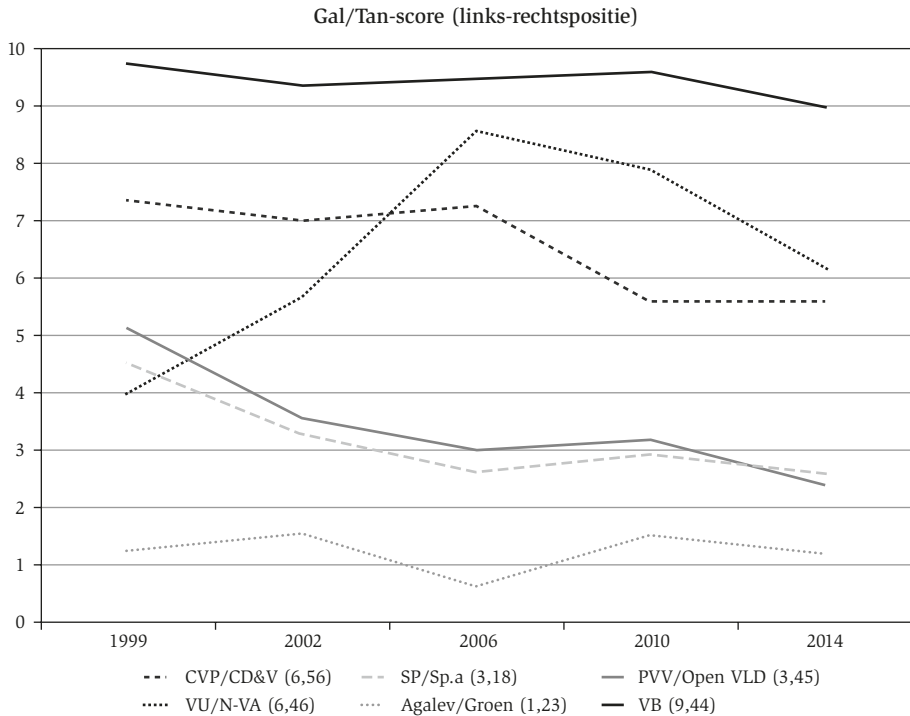
niet de volledige populatie van bewegingen, verenigingen, drukings- en belangengroepen en middenveldorganisaties die in de aanloop naar verkiezingen en daarbuiten op het beleid en de politieke besluitvorming willen wegen. In dit onderzoek kwamen enkel de groepen en organisaties aan bod die minstens één memorandum naar minstens één partij hadden opgestuurd. Dat is een belangrijke beperking, die ons niet zomaar toelaat om te veralgemenen voor heel het maatschappelijke midden. Bovendien bleef het onderzoek beperkt tot de kwantitatieve meting van de beleidsbeïnvloeding door organisaties uit het georganiseerde middenveld zonder dat er gekeken werd naar het beleidsniveau, noch naar het soort groepen en organisaties of naar de waargenomen programmatische impact. Een kwalitatieve – meer inhoudelijke – studie van de beleidsbeïnvloeding volgens het deelstatelijke, federale en Europese beleidsniveau (welke thema's komen aanbod?), maar ook van de soorten belangengroepen (ngo's, gouvernementele organisaties, economische groepen, maatschappelijke groepen, partijgerelateerde organisaties?) en van de gepercipieerde impact (welk beleid wordt overgenomen?) is een interessante piste om meer te weten te komen over de betekenis en relevantie van onder meer verkiezingsmemoranda. Zo zou het interessant zijn om meer in detail en in de diepte na te gaan of het traditionele links-rechtsdenken nog wel werkt als een ideologisch kompas voor de vele belangengroepen die op het beleid willen wegen.¹⁴ Van de politieke effectiviteit van partijen zijn we op basis van bovenstaande conclusies wel overtuigd dat ze heel bijzonder richtinggevend is geweest. Om een antwoord te geven op eventuele 'routeringen' van bepaalde eisen afhankelijk van de gezochte competentieniveaus, is een segmentering op basis van het regionale, federale en Europese beleidsniveau noodzakelijk.

Ondanks de voornoemde beperkingen zijn we ervan overtuigd dat voorliggend artikel een belangrijke eerste relevante inkijk geeft in een beperkte set van factoren die mee bepalen waarom bepaalde partijen wel en andere niet de pre-electurale aandacht van het georganiseerde middenveld verkrijgen. Partijen die een hoge politieke effectiviteit bezitten, zijn aantrekkelijker.

Wie wint, heeft dus schijnbaar veel vrienden.

Annexen

ANNEX 1. De links-rechtspositie van de zes Vlaamse zetelende partijen.

Bron: Chapel Hill data (1999-2014)

ANNEX 2. De verwachte electorale score van de zes zetelende Vlaamse partijen.

Peilingen VRT, De Standaard	N-VA	CD&V	Open VLD	Sp.a	Groen	VB
September 2013	27,9	19	13,8	13,4	10	10,6
April 2014	32,3	16,4	15,1	14,3	10,5	6,8
Mei 2014a	31,9	19,7	13,7	14,9	9,2	7,7
Mei 2014b	32,4	18,5	15,6	14,1	8,5	5,9
Gemiddeld prognose (A)	31,13	18,4	14,55	14,18	9,55	7,75
Verkiezingsscore (Vlaanderen) (B)	31,88	20,48	14,15	13,99	8,7	5,92
B-A	0,75	2,08	-0,4	-0,19	-0,85	-1,83

ANNEX 3. De bestuursdeelname van de zes zetelende Vlaamse partijen (sinds 1999).

Regionaal (R) niveau	Agalev Groen	SP/Sp.a	CVP CD&V	Open VLD	VU-ID/ N-VA	VB
Dewael I (1999-2003)	2	2		3		
Somers I (2003-2004)	2	2 + 1 Spirit		5		
Leterme I (2004-2007)		2	3	3	1	
Peeters I (2007-2009)		3 + 1 Spirit	3	3	1	
Peeters II (2009-2014)		3	4		2	
Totaal keren in R regering	2	5	3	4	3	0
Aantal minister-presidenten	0	0	4	2	0	0
Totaal aantal excellenties R (B)	4	14	10	14	4	0
Federaal (F) niveau	Agalev Groen	SP/Sp.a	CVP CD&V	Open VLD	VU-ID/ N-VA	VB
Verhofstadt I (1999-2003)	1 (+1)*	3 (+1)**		4		
Verhofstadt II (2003-2007)		3 (+2)		4 (+1)*		
Verhofstadt III (2007-2008)			4	3		
Leterme I (2008)			4 (+2)*	4		
Van Rompuy I (2008-2009)			4 (+2)*	4		
Leterme II (2009-2011)			5 (+2)*	3(+1)*		
Di Rupo I (2011-2014)		2 (+1)*	2 (+2)*	2 (+1)*		
Totaal keren in F regering	1	3	5	7	0	0
Aantal premiers	0	0	5	3	0	0
Totaal aantal excellenties F (A)	1 (+1)*	8 (+4)*	19 (+2)*	24 (+3)*	0	0
Totale gemiddelde bestuurseffektiviteit (A + B) / # regeringsdeelnames	0,46	2,17	2,58	3,42	0,33	0,00

* Vermelding van het aantal ministers; (tussen de haakjes) = staatssecretarissen of regeringscommissarissen.

ALS JE WINT, HEB JE VRIENDEN

ANNEX 4. Organisatiedikte (2014).

Organisatie- kenmerken 2013-2014	Aantal afdelingen (lokaal)	Aantal leden	Secretariaat nationaal (VTE's)	Staffleden (VTE's)*	Mandatarissen (nationaal)	Ministers (federaal/regi- onaal)	Omvang studiedienst (VTE's)	Aantal beleidsadviseurs	Interne geledingen	Externe belangengroepen (op niveau van partijraad)
CD&V	295	61 589	54	40	48	8	17	8	3	3
Sp.a	340	44 535	51	53	32	6	21	18	3	2
Open VLD	250	65 160	27	29	34	3	16	14	3	0
N-VA	323	38 582	50	24	43	2	9	8	1	0
VB	125	17 255	45	15	32	0	23,5	23	0	0
Groen	220	7 373	35	14	12	0	8	8	1	0

VTE = voltijdse equivalenten

Voor de twee laatste kolommen: Pattyn et al. (2014). Zie ook: Schamp (2016b, 45).

*Cf. Moens (2017, 11). De cijfers omvatten enkel de VTE's die door de partij zelf tewerkgesteld zijn (= *human capital expenditures*) en niet door externe middelenbronnen worden voorzien, bijvoorbeeld parlementaire medewerkers.

ANNEX 5. Overlap tussen partijen op vlak van bereik (correlatiematen op basis van de unieke groepen en organisaties).

Kendalls Tau-b correlatiecoëfficiënt N = 616	CD&V	Sp.a	Open VLD	N-VA	Groen	Vlaams Belang
CD&V	1					
Sp.a	,166** .000	1				
Open VLD	,271** .000	,298** .000	1			
N-VA	0,015 .691	,213** .000	,236** .000	1		
Groen	,171** .000	,218** .000	,299** .000	,183** .000	1	
Vlaams Belang	,119** .002	,128** .001	,120** .003	0,067 .093	0,035 .382	1

**Correlatie is significant op een $p < .01$ significantieniveau (2-tailed).

Commentaar: omdat in een heel kleine minderheid van de gevallen bepaalde contacten meer dan eens werden gelegd (bijvoorbeeld een partij ontving tweemaal een memorandum op twee verschillende data), wordt de samenhang bestudeerd aan de hand van een statistische parameter die in staat is om die beperkte variantie (ofwel een contact (1, 2, 3) ofwel geen (0)) mee te nemen, namelijk Kendalls Tau-b. Die maat is net zoals Chi-kwadraat een symmetrische associatiemaat voor in essentie categorisch geschaalde variabelen. Kendalls Tau-b varieert tussen -1 en 1. Wanneer Kendalls Tau-b gelijk is aan 0, is er geen associatie.

ANNEX 6. Socialenetwerkanalyse (uni-node netwerken).

	Degree*	2-local	Eigenvect	Closeness	Betweenness
N-VA	0.925	0.856	0.448	0.943	0.242
CD&V	0.875	0.766	0.441	0.877	0.163
Groen	0.800	0.640	0.411	0.794	0.153
Sp.a	0.725	0.526	0.388	0.725	0.089
Vlaams Belang	0.725	0.526	0.382	0.725	0.094
Open VLD	0.675	0.456	0.374	0.794	0.153

Noot: De 2-local maat voor centripetaliteit; hoe hoger de waarde hoe unieke aantrekkelijkheid van een partij voor de brede waaire van onderzochte groepen en organisaties. De Eigenvector is een maat die de centraliteit van een partij weergeeft: hoe dichter de waarde 1 benadert, hoe sterker het netwerk van uni-node verbanden wordt gedomineerd door een relatief beperkt aantal centrale groepen of organisaties.

*Centrality

Op basis van de 2-mode centrality measures uitgevoerd door middel van UCINET/Netdraw (cf. bovenstaande tabel) concluderen we dat de individuele netwerken van relaties van de individuele partijen sterk overlappend zijn voor een heel groot aantal belangengroepen en organisaties (wat de hoge nabijheidsscore verklaart (closeness > .725 voor alle partijen)).

De relatienetwerken van N-VA en CD&V vertonen de grootste overlap met de relatienetwerken van de andere partijen (= centraliteit).¹⁵ Het relatienetwerk van N-VA sluit nog het meest aan bij de samenstelling van de netwerken voor de andere partijen (af te lezen aan de betweenness-score, die overigens voor alle partijen vrij laag is).

Op basis van de verdeling van de pre-electurale aandacht werkte Open VLD het minst 'verklikend' (cf. 2-local clustering coëfficiënt < .50).¹⁶

Noten

1. De auteurs bedanken Dr. Bert Fraussen van de Universiteit van Leiden voor zijn waardevolle commentaren en suggesties.

ALS JE WINT, HEB JE VRIENDEN

2. Dat zijn de erkende vakbonden/werknemersorganisaties, werkgeversorganisaties enzovoort die heel veel leden telden en die de macht van het getal kunnen laten gelden.
3. Zo kozen de ‘groene’ partijen bewust voor een relatief losse platte interne structuur met een grote openheid naar bewegingen, groepen en organisaties uit het middenveld, een belangrijke inspraak (interne democratie) waardoor ze zich als politieke organisatie volgens Kitschelt (1988, 1989) openstelde voor en vlotter kon aanpassen aan de snelle maatschappelijke veranderingen. Daartegenover staan de nieuwe extreemrechtse of populistische partijen die vaak gekenmerkt worden door een strak centralistische partijstructuur, een sterke personificatie van de partijleider, een top-down besluitvorming en (daardoor) een beperkte mate van inspraak of interne democratie – en bij uitbreiding een zwakke toegang van niet-partij-eigen of partijgerelateerde externe belangengroepen. (Kitschelt, 1995, 2006)
4. Volgens de theorie worden de *party in office* dimensies – zowel publiek als centraal – ondersteund en ontwikkeld ten koste van de *party on the ground* dimensie (Mair & Katz, 1993).
5. Het gaat om de Volksunie (nu: Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA)), Agalev (nu Groen), Vlaams Blok (nu Vlaams Belang) en de Partij van de Arbeid (die sinds 1947 – het einde van de Communistische Partij in België – meer dan zestig jaar tussen hangen en wurgen zat).
6. Het gaat om de zes Vlaamse partijen die zowel in de Kamer als in het Vlaams Parlement verkozenen hadden voor de verkiezingen van 2014 én die in 2014 in alle Vlaamse kieskringen aan de verkiezingen deelnamen.
7. Zie ook het onderzoek van Pattyn et al. (2014), waaruit bleek dat de partijstudiediensten niet zelden een centraliserende, coördinerende en inventariserende rol hebben en een sleutelrol vervullen bij de eerste verwerking van informatie die de partij bereikt en daarna de pen vast houden bij het ontwerpen en uitschrijven van de programma(ontwerp)teksten.
8. De volledige lijst van belangengroepen kan worden opgevraagd bij de auteur.
9. De Gal/Tan-score meet de positie van elke partij op twee dimensies: de eerste vertegenwoordigt een combinatie van links-progressief gedachtegoed (groen, alternatief en libertair), de tweede een combinatie van rechts-conservatief gedachtegoed (traditioneel, autoritair en nationalistisch) Bron: <https://www.chesdata.eu/ches-stats/>.

10. Bron: <http://www.febelmar.be/nl/over-ons/politieke-peilingen/> en <http://dere-dactie.be/cm/vrtnieuws/politiek/2.36064>. Noot: de prognoses voor beide partijen bleken achteraf een kleine onderschatting van de uiteindelijk gerealiseerde verkiezings-score (cf. onderstaande tabel, respectievelijk rij (A) en (B)). Die van de andere partijen, en met name van het Vlaams Belang, was overschat. Voor de andere partijen waren de opiniepeilingen gemiddeld genomen correct.

11. De detailverdeling op niveau van de groepen en organisaties werd wegens te lang (namelijk 616 unieke belangengroepen) niet als bijlage opgenomen, maar kan opgevraagd worden bij de auteur.

12. Voor de drie traditionele partijen samen is er via de memoranda met een ongeveer even groot aandeel van de 616 unieke belangengroepen een band (namelijk met 51,20% van alle geregistreerde groepen).

13. In vele gevallen gaat het om documenten printen/drukken, enveloppes vullen, een aantal postzegels kleven of enkele extra mails verzenden naar de studiediensten of het algemeen info@-mailadres van de partij, waarvan de coördinaten en afleveradressen vrij beschikbaar zijn.

14. Op basis van de studie van de eenvoudige samenhang tussen de aantallen ontvangen memoranda voor alle zes de partijen concluderen we dat: (1) de sterkste overlap bestaat tussen Open VLD en respectievelijk Groen en Sp.a (die partijen ontvingen van dezelfde groepen en organisaties ongeveer evenveel keer een memorandum), (2) significante overlap met N-VA bestaat voor Sp.a, Groen en Open VLD, (3) met Vlaams Belang enkel significante overlap bestaat voor CD&V, Sp.a en Open VLD, (4) Sp.a en Open VLD een significante overlap vertonen met *alle* andere partijen, en ten slotte (5) dat er tussen N-VA en CD&V geen significante overlap bestaat, noch tussen Vlaams Belang en Groen of N-VA (die partijen ontvingen dus niet op een systematisch gelijklopende manier evenveel memoranda van ongeveer dezelfde organisaties en groepen) (cf. annex 5 voor de correlatietabel). Met andere woorden, deze statistieken lijken aan te geven dat Sp.a en Open VLD de grootste gemene deler vertegenwoordigden. Dat lijkt te wijzen op een strategie waarbij belangengroepen de ideologische schotten tussen links en rechts hebben doorbroken.

15. Centraliteit drukt de mate van betrokkenheid van een actor uit. Hoe meer relaties, hoe hoger de betrokkenheid, i.e. onafhankelijk de richting van die relaties (hier unidirectioneel, want alle van belangengroep/organisatie naar partij).

16. De 2-local voor elke partij geeft weer in welke mate de andere (naburige) partijen (maximaal één *tie* of link verwijderd) samenklitten (lees: een klik vormen).

Bibliografie

- Allern, E.H. (2006). *Parties, interest groups and democracy. Political parties and their relationship with interest groups in Norway*. Oslo: University of Oslo.
- Allern, E.H. (2010). *Political parties and interest groups in Norway*. Essex: ECPR.
- Allern, E.H., & Bale, T. (Eds.) (2017). *Left-of-centre parties and trade unions in the twenty-first century*. Oxford: Oxford University Press.
- Allern, E.H., & Verge, T. (2017). Still connecting tot society? Political parties' formal links with social groups in the twenty-first century. In S. Scarrow, P. webb, Th. Poguntke (Eds.), *Organizing political parties* (pp. 106-135). Oxford: Oxford University Press.
- Allern, E.H., Aylott, N., & Christiansen, F.J. (2007). Social democrats and trade unions in Scandinavia: The decline and persistence of institutional relationships. *European Journal of Political Research*, 46(5), 607-635.
- Bakker, R., de Vries, C., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Marks, G., Polk, J., Rovny, J., Steenbergen, M., & Vachudova, M. (2015). Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill expert survey trend file, 1999-2010. *Party Politics*, 21(1), 143-152.
- Barnea, S., & Rahat, G. (2010). Out with the old, in with the 'new': What constitutes a new party? *Party Politics*, 17(3), 303-320.
- Baroni, L., Carroll, B., Chalmers, A., Moñoz Marquez, L.M., & Rasmussen, A. (2014). Defining and classifying interest groups. *Interest Groups & Advocacy*, 3(2), 141-159.
- Binderkrantz, A. (2003). Strategies of influence: How interest organizations react to changes in parliamentary influence and activity. *Scandinavian Political Studies*, 26(4), 287-306.
- Binderkrantz, A. (2004). *Intrest group strategies: navigating between privileged access and strategies of pressure*. Paper presented at the Annual Meeting of the Political Studies Association, Lincoln, USA.
- Binderkrantz, A. (2008). Different groups, different strategies: How interest groups pursue their political ambitions. *Scandinavian Political Studies*, 31(2), 173-200.
- Binderkrantz, A. (2015). Balancing gains and hazards: Interest groups in electoral politics. *Interest Groups & Advocacy*, 4, 120-140.
- Binderkrantz, A., & Kroyer, S. (2012). Customizing strategy: Policy goals and interest group strategies. *Interest Groups & Advocacy*, 1(1), 115-138.
- Blyth, M., & Katz, R. (2005). From catch-all politics to cartelization: The political economy of the cartel party. *West European Politics*, 28(1), 33-60.
- Bone, H. (1958). Political parties and pressure group politics. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 319(1), 73-83.
- Bosscher, D., Alberda, W., & ten Hove, M. (1988). Neocorporatisme. Evolutie van een gedachte, verandering van een patroon. *BMGN – Low Countries Historical Review*, 18(3), 475-477.
- Bouteca, N. (2011). Van weermakers tot parapluverdelers. Een onderzoek naar de mate van ideologische convergentie tussen sp.a en Open VLD op de sociaal-economische breuklijn (1961-2010). Onuitgegeven proefschrift, UGent.

- Bouteca, N. (2015). Ideologische inertie op links, flexibiliteit op rechts? Een onderzoek naar de mate van programmatische flexibiliteit bij liberalen en socialisten in België. *Res Publica*, 4, 457-479.
- Budge, I. (1994). A new spatial theory of party competition: Uncertainty, ideology and policy equilibria viewed comparatively and temporally. *British Journal of Political Science*, 24(4), 443-467.
- Budge, I., Robertson, D., & Hearl, D. (1987). *Ideology, strategy and party change: Spatial analysis of post-war election programmes in 19 democracies*. Cambridge: Cambridge University Press
- Carter, E. (2005). *The extreme right in Western Europe*. Manchester: Manchester University Press.
- Celis, K., Schouteden, A., & Wauters, B. (2015). Cleavage, ideology and identity. Explaining the linkage between representatives and interest groups. *Parliamentary Affairs*, online version, 1-18.
- Clark, T., & Lipset, S. (1991). Are social classes dying? *International Sociology*, 6(4), 397-410.
- Clark, T., Lipset, S., & Rempel, M. (1993). The declining political significance of social class. *International Sociology*, 8(3), 293-316.
- Dahl, R. (1971 [1973]). *Polyarchy: participation and opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Dalton, R. (1994). *The Green rainbow: Environmental groups in Western Europe*. New Haven: Yale University Press.
- Dalton, R., Farrell, D., & McAllister, I. (2011). *Political parties and democratic linkage. How parties organize democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- De Prins, D. (2011). *Handboek Politieke Partijen*. Brugge: die Keure.
- Dejaeghere, Y.V.P. (2005). De standen in het partijbureau van de Christelijke Volkspartij. In D. Dewacher & S. Wilfried (Red.), *Een halve eeuw partijbureau in België* (pp. 83-95). Leuven: Acco.
- Delwit, P., & Van Haute, E. (2008). Greens in a rainbow. The impact of participation in government of the Green parties in Belgium. In K. Deschouwer (Ed.), *New parties in government. In power for the first time* (pp. 104-116). London: Routledge.
- Deschouwer, K. (1987). *Politieke partijen in België*. Antwerpen: Kluwer.
- Devos, C., & Steyvers, K. (2016). Politieke partijen. In C. Devos (Ed.), *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen* (pp. 274-331). Gent: Academia Press.
- Dewachter, W. (1981). Noodzaak en overwicht van de politieke partij in de polyarchie: analyse van de structurele en actionele determinanten van de participatie in België. *Res Publica*, 23(1), 126-151.
- Dewachter, W. (1992). *Besluitvorming in politiek België*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Downs, A. (1957a). An economic theory of political action in a democracy. *The Journal of Political Economy*, 65(2), 135-150.
- Downs, A. (1957b). *An economic theory of democracy*. New York: Harper & Row.

- Duverger, M. (1951 [1958]). *Les parties politiques*. Paris: Librairie Armand Colin.
- Duverger, M. (1967 [1966]). *Sociologie politique* (2nd ed.). Paris: Presses universitaires de France (PUF).
- Duverger, M. (1972). *Party Politics and Pressure Groups: A comparative introduction*. New York: Crowell (University of Michigan).
- Easton, D.A. (1965). *Systems analysis of political life*. New York: John Wiley.
- Evans, G. (Ed.) (1999). *The end of class politics?* Oxford: Oxford University Press.
- Farrer, B. (2012). A theory of organizational choice: Interest groups and parties as substitutable influence mechanisms. *Party Politics*, 18(1), 1-24.
- Grumm, J. (1973). *A paradigm for the comparative analysis of legislative systems*. London: Sage Publications.
- Hacker, J., & Pierson, P. (2014). After the 'mater Theory': Downs, Schattschneider, and the rebirth of policy-focused analysis. *American Political Science Association*, 12(3), 643-662.
- Heinisch, R. (2003). Success in opposition. Failure in government. Explaining the performance of right-wing populist parties in public office. *West European Politics*, 26(3), 91-113.
- Hindess, B. (1989). *Political choice and social structure. An analysis of actors, interests and rationality*. Worcester: Edward Elgar.
- Inglehart, R. (1971). The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies. *The American Political Science Review*, 65(4), 991-1017.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among western democracies*. Princeton: Princeton University Press.
- Jansen, G., De Graaf, N., & Need, A. (2011). Class voting, social changes and political changes in the Netherlands, 1971-2006. *Electoral Studies*, 30(3), 510-524.
- Katz, R. (1990). Party as linkage: A vestigial function. *European Journal of Political Research*, 18(1), 156-157.
- Katz, R., & Mair, P. (1995). Changing models of party organization and party democracy. The emergence of the cartel party. *Party Politics*, 1(1), 5-28.
- Katz, R., & Mair, P. (1997). Party organization, party democracy, and the emergence of the cartel party. In P. Mair (Ed.), *Party system change: Approaches and interpretations* (pp. 93-116). Oxford: Oxford University Press.
- Kirchheimer, O. (1966). The transformation of Western European party systems. In J. LaPalombara & M. Weiner (Eds.), *Political parties and political development* (pp. 177-200). New Jersey/Princeton: Princeton University Press.
- Kirchheimer, O. (1969 [1954]). Party structure and mass democracy in Europe. In F. Burin & K. Shell (Eds.), *Politics, law and social change: Selected essays of Otto Kirchheimer* (pp. 245-268). New York: Columbia University Press.
- Kitschelt, H. (1988). Organization and strategy of Belgian and West German ecology parties: A new dynamic of party politics in Western Europe? *Comparative Politics*, 20(2), 127-154.
- Kitschelt, H. (1989). *The logics of party formation: Ecological politics in Belgium and West Germany*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

- Kitschelt, H. (1995). *The radical right in Western Europe*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Kitschelt, H. (2006). Movement parties. In R. Katz & W. Crotty (Eds.), *Handbook of Party Politics*. London: Sage.
- Koole, R., & Van Praag, Ph. (1990). Electoral competition in a segmented society: Campaign strategies and the importance of elite perceptions. *European Journal of Political Research*, 18(1), 51-69.
- Kriesi, H. (2010). Restructuration of partisan politics and the emergence of a new cleavage based on values. *West European Politics*, 33(3), 673-685.
- Krouwel, A. (1999). *The catch-all party in Western Europe 1945-1990. A study in arrested development*. Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.
- Krouwel, A. (2003). Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European Politics*, 26(1), 23-40.
- Laver, M., & Schofield, N. (1990). *Multiparty government*. Oxford: Oxford University Press.
- Lawson, K. (1980). Political parties and linkage. In K. Lawson (Ed.), *Political parties and linkage: A comparative perspective* (pp. 3-24). New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, A. (1971). *Class voting and religious voting in the European democracies: A preliminary report*. Glasgow: University of Strathclyde.
- Lipset, S. (1964). The changing class structure and contemporary European politics. *Daedalus*, 93(1), 290-299.
- Lorwin, V.R. (1966). Belgium: Religion, class, and language in national politics. In A. Robert (Ed.), *Political oppositions in Western democracies* (pp. 147-187). New Haven: Yale University Press.
- Luther, K.R., & Deschouwer, K. (1999). *Party elites in divided societies*. London: Routledge.
- Mair, P. (1992). Myths of electoral change and the survival of traditional parties. *European Journal of Political Research*, 24(2), 121-133.
- Mair, P. (1994). Party organizations: From civil society to the state. In R. Katz & P. Mair (Eds.), *How parties organize. Change and adaptation in party organizations in Western democracies* (pp. 1-22). London: Sage Publications.
- Mair, P. (2000). De toekomstmogelijkheden van politieke partijen, links en democratie. *Socialisme & Democratie*, 57(2), 554-564.
- Mair, P., & Katz, R. (1993). The evolution of party organizations in Europe: The three faces of party organization. *American Review of Politics*, 14 (special issue, ed. Crotty, W.), 593-617.
- Meguid, B.M. (2005). Competition between unequals: The role of mainstream party strategy in niche party success. *American Political Science Review*, 99(3), 347-359.
- Moens, P., & Smulders, J. (2017). *The human capital of political parties. An exploratory analysis of Belgian party staff*. *Party Research, 8th Düsseldorf Graduate conference, Papers*. Presented at the 8th Düsseldorf Graduate conference on Party Research (GraPa).
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mueller, D. (1997). First mover advantage and path dependence. *International Journal of Industrial Organization*, 15(6), 827-850.
- Oesch, D. (2008). The changing shape of class voting: An individual-level analysis of party support in Britain, Germany and Switzerland. *European Societies*, 10(3), 329-355.
- Ostrogorski, M. (1902). *Democracy and the organization of political parties: Volume I*. New York/Norwood, USA: The MacMillan Company/Norwood Press.
- Otjes, S., & Rasmussen, A. (2015). The collaboration between interest groups and political parties in multi-party democracies: Party system dynamics and the effect of power and ideology. *Party Politics*, 23(2), 96-109.
- Padgett, S., & Patterson, W. (1991). *A history of social democracy in postwar Europe*. London: Longman.
- Panbianco, A. (1988). *Political parties: Organization and power*. Cambridge: Cambridge University Press (Billing & Sons Ltd).
- Pattyn, V., Van Hecke, S., Brans, M., & Libeer, T. (2014). Tussen politieke partijen en think tanks. Een verkennende analyse van de Vlaamse partijstudiediensten. *Res Publica*, 56(3), 293-316.
- Pedersen, K. (2004). From aggregation to cartel? The Danish case. In K. Lawson & T. Poguntke (Eds.), *How political parties respond. Interest aggregation revisited* (pp. 86-104). London/New York: Routledge.
- Pelizzo, R. (2003). *Cartel parties and cartel party systems*. (PhD Thesis), John Hopkins University, Baltimore, MD.
- Poguntke, T. (1993). New politics and party systems: The emergence of a new type of party? *West European Politics*, 10(1), 76-88.
- Poguntke, T. (2002). Parties without social roots? Party organizational linkage. In K. R. Luther & F. Müller-Rommel (Eds.), *Political parties in the new Europe. Political and analytical challenges* (pp. 43-62). Oxford: Oxford University Press.
- Poguntke, T. (2005). Party organization linkage: Parties without firm social roots? In K. R. Luther & F. Müller-Rommel (Eds.), *Political parties in the New Europe* (pp. 43-62). Oxford: Oxford University Press.
- Polk, J., Rovny, J., Bakker, R., Edwards, S., Hooghe, L., Jolly, S., Koedam, J., Kostelka, F., Marks, G., Schumacher, M., Steenbergen, M., Vachudova, M., & Zilovic, M. (2017). Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data. *Research & Politics*, January-March, 1-9.
- Potters, J., & Sloof, R. (1996). Interest groups: A survey of empirical models that try to assess their influence. *European Journal of Political Economy*, 12(3), 403-442.
- Pritoni, A. (2014). *How to measure interest groups' influence: Evidence from Italy*. Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Salamanca, Spain.
- Przeworski, A., & Sprague, J. (1988). *Paper stones: A history of electoral socialism*. Chicago: University of Chicago Press.

- Rasmussen, A., Carroll, B., & Lowery, D. (2016). Representatives of the public? Public opinion and interest group activity. *European Journal of Political Research*, 53(2), 250-268.
- Rasmussen, A., & Lindeboom, G.-J. (2013). Interest group-party linkage in the twenty-first century: Evidence from Denmark, the Netherlands and the United Kingdom. *European Journal of Political Research*, 52, 264-289.
- Rasmussen, A., & Reher, S. (2016). *The impact of civil society organizations on policy representation in Europe*. Paper presented at the Rokkan Symposium: Understanding representational and policy-making challenges in multi-jurisdictional polities, Bergen, Norway.
- Rose, R., & McAllister, I. (1986). *Voters begin to choose. From closed-class to open elections in Europe*. London: Sage.
- Sauger, N. (2004). Reaggregating interest? How the break-up of the Union for French Democracy has changed the response of the French moderate right. In K. Lawson & T. Poguntke (Eds.), *How political parties respond. Interest aggregation revisited* (pp. 129-145). London/New York: Routledge.
- Schamp, T. (2014). The floating voter in a multiparty systems democracy: Does the number of electoral parties actually matter? *Czech Journal of Political Science*, 21(3), 177-201.
- Schamp, T. (2015). *De formele vertegenwoordiging van de standen binnen de CD&V-partijtop: onderzoeksnota*. Retrieved from Gent.
- Schamp, T. (2016a). *Interne partijdemocratie als katalysator van de 'member-voter linkage'? De samenhang tussen ledensterkte en electorale sterkte onderzocht tegen een achtergrond van basisdemocratie en ledeninspraak: de lid-kiezer link onderzocht*. Gent: UGent.
- Schamp, T. (2016b). *Partij-belangengroepenrelaties in Vlaanderen: een netwerkanalyse aan de hand van de verspreiding van verkiezingsmemoranda in het verkiezingsjaar 2013-2014*. Gent: UGent.
- Schamp, T. (2016c). *Partij-belangengroepenrelaties in Vlaanderen: een verkennende kwalitatieve studie van sterkte, vorm en programmatische relevantie in het verkiezingsjaar 2013-2014*. Gent: UGent.
- Schamp, T. (2017a). *Partij-belangengroepenrelaties in Vlaanderen: een verkennende analyse van de programmatische beïnvloeding door georganiseerde belangengroepen en middenveldorganisaties in het verkiezingsjaar 2013-2014 (perspectief van de belangengroepen)*. Gent: UGent.
- Schamp, T. (2017b). V, de kracht van verankering! Partijelites over het voorkomen, de vorm en de gepercipieerde impact van belangengroepenrelaties in verkiezingstijd. *Sampol*, 23(8), 60-67.
- Schamp, T., & Devos, C. (2012). *The electoral equilibrium hypothesis tested. A statistical historiography of the Belgian national electoral and party system*. Paper presented at the IPSA's XXIIInd World Congress of Political Science, Reshaping Power, Shifting boundaries, Madrid, Spain.
- Schamp, T., & Devos, C. (2013). *National party system dynamics and electoral volatility in Belgium under conditions of changing social, political and institutional change*. Paper presented at the ECPR's Joint Sessions of Workshops, Mainz, Germany.

- Schattschneider, E. (1960). *Semi-sovereign people*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Schmitter, P.H. (1979). Still the century of corporatism? In P.H. Schmitter & G. Lehmbruch (Eds.), *Trends towards corporatist intermediation*. New York: Sage.
- Schouteden, A., Wauters, B., & Celis, K. (2013). *Links between MPs and interest groups: A cross-country analysis*. Paper presented at the ECPR Joint Sessions, Mainz (Germany).
- Sundberg, J. (2003). *Parties as organized actors: The transformation of the Scandinavian three-front parties*. Retrieved from Helsinki.
- Terriere, L. (2017). *A federal tale of two arena's : How do regionalist parties strategically behave when they hold power in regional and national government?* Paper presented at the State of the Federation, Gent.
- Thomas, C. (2001). Preface. In C. Thomas (Ed.), *Political parties and interest groups: Shaping democratic governance*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- van Biezen, I. (2004). Political parties as public utilities. *Party Politics*, 10(6), 701-722.
- van Biezen, I. (2008). State intervention in party politics: The public funding and regulation of political parties. *European Review*, 16(3), 337-353.
- Van de Wardt, M.-P. (2017). Explaining the effective number of parties: Beyond the standard model. *Electoral Studies*, 45, 44-54.
- Van den Brande, A. (1995). Algemene inleiding: machtige en onmachtige drukingsgroepen. *Res Publica*, 37(1), 5-9.
- Van der Waal, J., Achterberg, P., & Houtman, D. (2007). Class is not dead – It has been buried alive: Class voting and cultural voting in postwar Western societies (1956-1990). *Politics & Society*, 35(3), 403-426.
- Van Waarden, F. (1980). Corporatisme als probleemoplossing. In H. Verhallen, R. Fernhout & P. Visser (Eds.), *Corporatisme in Nederland. Belangengroepen en democratie* (pp. 17-69). Alphen aan de Rijn/Brussel: Samson Uitgeverij.
- Verge, T. (2013). Party strategies on territorial reform: State-wide parties and the state of autonomies in Spain. *West European Politics*, 36, 317-337.
- Verhallen, H., Fernhout, R., & Visser, P. (Ed.) (1980). *Corporatisme in Nederland. Belangengroepen en democratie*. Alphen aan de Rijn/Brussel: Samson Uitgeverij.
- Verhofstadt, G. (1992). *De weg naar politieke vernieuwing. Tweede burgermanifest*. Antwerpen-Baarn: Hadewijch.
- Volkens, A., & Klingemann, H-D. (2002). Parties, ideologies and issues. Stability and change in fifteen European party systems (1945-1998) In K. R. Luther & F. Muller-Rommel (Eds.), *Political parties in the new Europe* (pp. 143-167). NY: Oxford University Press.
- Wauters, B., & Schamp, T. (2014). *Onderzoeksnota. Standen binnen CD&V: een analyse op niveau van de partijleden*. Retrieved from Gent.
- Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization*. New York: Oxford University Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and society*. Berkeley: University of California Press.
- Zald, M. (1990). The logics of party formation: Ecological politics in Belgium and West Germany, by Herbert Kitschelt. *Administrative Science Quarterly*, 35(4), 751-753.